

Nr 35.

Ankom till riksdagens kansli den 22 mars 1935 kl. 1 e. m.

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till förordning om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel m. m.

Genom en den 25 januari 1935 dagtecknad, till lagutskott hänvisad proposition, nr 89, vilken behandlats av första lagutskottet, har Kungl. Maj:t under åberopande av propositionen bilagt utdrag av statsrådsprotokollet över handelsärenden föreslagit riksdagen att antaga nedan intaget, vid propositionen fogat förslag till förordning om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel m. m.

Internationella överenskommelser.

Enligt artikel 8 mom. 5 i akten för *Nationernas förbund* ha förbundets medlemmar, som förklarat sig vara eniga om att tillverkningen genom enskilda företag av ammunition och krigsmateriel gäve anledning till allvarliga betänkligheter, uppdragit åt rådet att taga under övervägande, huru de skadliga verkningarna av sådan enskild tillverkning må kunna förebyggas, varvid behörig hänsyn skulle tagas till de behov som förefunnes hos sådana medlemmar av förbundet som icke vore i stånd att själva tillverka den ammunition och krigsmateriel, som vore erforderlig för deras säkerhet.

På initiativ av förbundet har utarbetats en konvention rörande kontroll över den internationella handeln med vapen, ammunition och krigsmateriel, *vapenhandelskonventionen*, dagtecknad den 17 juni 1925. Syftet med denna konvention var framför allt att förebygga utförsel av krigsmateriel till andra än statliga myndigheter eller av dem godkända enskilda mottagare i främmande land samt att åstadkomma en viss publicitet i avseende å den internationella handeln med krigsmateriel. I samband med internationella överläggningar om kontroll över utrikeshandeln med krigsmateriel har även uppmärksamats det ännu betydelsefullare problemet om kontroll över *tillverkningen* av sådan materiel. Antagandet av vapenhandelskonventionen hade vid 1925 års internationella konferens i ämnet förbundits med den uttryckliga förklaringen, att konventionen borde efterföljas av ett avtal rörande kontroll och publici-

tet beträffande tillverkningen av krigsmateriel. Vapenhandelskonventionen godkändes av riksdagen år 1930, dock under förbehåll att konventionens ikraftträdande för Sveriges del skulle göras beroende av att den trädde i tillämpning samtidigt även för Amerikas Förenta Stater, Belgien, Italien, Spanien, Storbritannien och Tjeckoslovakien samt de vapenproducerande stater i övrigt, vilka Kungl. Maj:t efter prövning av omständigheterna och med hänsyn till det förhandenvarande läget kunde finna skäligt angiva. Konventionen har ännu icke ratificerats av Sverige. Densamma skall träda i kraft fyra månader efter det att den ratificerats av fjorton stater. Så har dock ännu icke skett.

Under åren 1932 och 1933 diskuterades frågan om förstatligande av krigsindustrien eller kontroll över densamma i samband med nedrustningskonferensen såväl inom konferensens huvudutskott som inom dess »kommitté för reglementeringen av handeln med samt den enskilda och statliga tillverkningen av vapen och krigsmateriel» och inom en särskild underkommitté för undersökning av krigsmaterieltillverkningen. I samtliga instanser gjorde sig därvid emellertid allttjämt betydande meningskiljaktigheter gällande. Den särskilda underkommitténs den 17 februari 1933 avgivna rapport utgjorde sålunda egentligen endast en analys av de motsatta ståndpunkter, som omfattades av de olika staternas ombud.

Under år 1934 hava däremot vid det förberedande arbetet inom nedrustningskonferensens vederbörande kommittéer vissa positiva resultat uppnåtts ifråga om såväl handeln med som tillverkningen av krigsmateriel. Inom konferensens underkommitté för krigsmaterieltillverkningen hava sålunda — med ledning av vissa från en delegation för Amerikas Förenta Stater framförda synpunkter — i juni 1934 utarbetats nio *preliminära artiklar* innebärande förslag till internationell överenskommelse i ämnet. Artiklarna, som därefter vid sammanträde den 2 juli 1934 behandlats av »kommittén för reglementeringen av handeln med samt den enskilda och statliga tillverkningen av vapen och krigsmateriel», hava i sak icke mött motstånd från något av de vid sammanträdet närvarande regeringsombuden. Sammanlagt voro därvid tjugo stater representerade, bland dem Sverige, Amerikas Förenta Stater, Belgien, Japan, Frankrike, Spanien, Storbritannien och Tjeckoslovakien. Den 23 juli 1934 framlades de preliminära artiklarna av nedrustningskonferensens ordförande för konferensens huvudutskott, därvid ordföranden, bland annat, särskilt framhöll önskvärdheten av att artiklarna bleve föremål för ingående granskning från vederbörande regeringars sida.

De preliminära artiklarna, vilka avse såväl den statliga som den enskilda handeln med och tillverkningen av krigsmateriel, innehålla i huvudsak följande: De fördragsslutande staterna påtaga sig, envar inom sitt område, det fulla ansvaret ifråga om tillverkningen av och handeln med ifrågavarande materiel. — Staterna förbinda sig att genom erforderliga lagstiftningsåtgärder trygga kontrollen över sådan tillverkning och handel. — Såväl för rätten att tillverka krigsmateriel som för ut-

försel och införsel av dylik materiel skola erfordras särskilda, av vederbörande regering meddelade licenser. — Tillverkningslicens, som skall gälla för viss tid, skall innehålla beskrivning av den krigsmateriel, vars tillverkning medgivits. Sådan licens skall dessutom föreskriva, att alla av tillverkaren mottagna beställningar omedelbart skola delgivas vederbörande regering. — Staterna skola till en ifrågasatt permanent nedrustningskommission fortlöpande översända *dels* förteckningar över statsföretag för krigsmaterieltillverkning *dels* avskrifter av samtliga licenser, som meddelas för tillverkning, införsel och utförsel av krigsmateriel, *dels* förteckning över av krigsmaterieltillverkare mottagna beställningar *dels* och årligen vissa statistiska uppgifter rörande ifrågavarande tillverkning, införsel och utförsel. Nedrustningskommissionen skall snarast möjligt offentliggöra alla uppgifter som sålunda inkomma. — Staterna skola underkasta sig permanent och automatisk internationell kontroll ifråga om efterlevnaden av berörda föreskrifter. — Nyssnämnda kontroll skall utövas av permanenta nedrustningskommissionen. — Artiklarna innehålla dessutom vissa stadganden om rustningsbegränsning o. dyl., vilka förutsätta antagandet av en egentlig nedrustningskonvention.

Vid sammanträde i november 1934 med nedrustningskonferensens byrå har behandlats ett av konferensens ordförande framlagt förslag ifråga om programmet för konferensens fortsatta arbeten. Enligt förslaget — som föranlett uttryckliga förbehåll från italiensk och österrikisk sida — borde dessa arbeten tillsvidare inskränkas att avse frågor rörande *dels* upprättandet av en permanent nedrustningskommission, *dels* kontrollen över tillverkningen av och handeln med vapen och *dels* publicitet ifråga om militärbudgeterna. Vid nämnda sammanträde har därjämte av den amerikanska delegationen framlagts ett förslag till konvention rörande de två förstberörda frågorna, i vilket förslag nyss omförmälda »preliminära artiklar» i allt väsentligt inarbetats, bland annat i form av ett kapitel avseende »tillverkningen av vapen och krigsmateriel».

Åtgärder i vissa främmande länder.

I vissa länder hava statsmakterna, utan att avvakta en definitiv internationell lösning av lithörande spörsmål, redan vidtagit åtgärder, åsyftande skärpt statskontroll över den enskilda rustningsindustrin.

I *Belgien* har sålunda den 3 januari 1933 utfärdats en lag rörande tillverkning av och handel med vapen m. m., enligt vilken lag, bland annat, införts deklaraionsplikt för tillverkare och försäljare av eldvapen samt delar och ammunition till eldvapen. I en tillämpningsförordning till nämnda lag har därefter stadgats, att ifrågavarande deklARATIONER skola ingivas till och särskilt registreras hos vederbörande kommunala myndigheter.

I *Danmark* har den 28 april 1934 utfärdats en lag om handel med samt tillverkning och innehav av vapen m. m. Lagen stadgar, bland annat, förbud mot att utan tillstånd av justitieministern eller den han därtill be-

myndigar upptaga ny tillverkning av vissa kategorier krigsmateriel, huvudsakligen skjutvapen och ammunition därtill, handgranater, bomber och dylikt samt sprängämnen.

Hösten 1933 framlades i *franska* deputeradekammaren ett regeringsförslag om »inrättande av kontroll över tillverkning och försäljning av vapen». Förslaget stadgade förbud mot tillverkning av och handel med krigsmateriel (definierat med hänvisning till vapenhandelskonventionens begreppsbestämning) utan tillstånd av vederbörande ministerium. En särskild tillsyn skulle anordnas vid varje företag genom en representant för regeringen; denne skulle äga tillgång till fabriken alla böcker, och de koncessionerade företagen skulle lämna fortlöpande uppgifter om rörelsen enligt enhetliga regler. Regeringsförslaget tillstyrktes med få jämkningar av kammarens finansutskott men har senare avförts från dagordningen.

Under år 1934 hava under olika ministärer i Frankrike framlagts två nya lagförslag, avseende bland annat införande av statskontroll beträffande tillverkningen av vapen och viss ammunition. Det första förslaget torde numera, efter inträffat ministärskifte, få anses förfallet. Det senare förslaget avser en lag angående införsel, tillverkning, försäljning och innehav av vapen. Ifråga om tillverkningen stadgar detta förslag, att envar, som ämnar ägna sig åt fabrikation av vapen, vapendelar, viss ammunition samt »redskap för angrepp och försvar», skall göra anmälan därom hos vederbörande departementsprefekt samt vara skyldig föra en särskild tillverknings- och försäljningsjournal. För tillverkning av vapen enligt vid franska krigsmakten använd modell skall erfordras tillstånd från vederbörande försvarsminister. Förslaget har ännu icke varit föremål för slutlig behandling.

I detta sammanhang torde även böra uppmärksammas, att senaten i *Amerikas Förenta Stater* genom beslut den 12 april 1934 tillsatt en särskild kommitté för undersökning av bland annat ammunitions- och vapenfirmornas verksamhet inom landet samt frågan om upprättandet av statsmonopol för tillverkning av vapen, ammunition och annan krigsmateriel. I ett budskap till kongressen den 18 maj samma år har Förenta Staternas president utlovat, att kommitténs arbete komme att på allt sätt understödjas av regeringen. Kommitténs verksamhet, som påbörjades i september 1934, har i huvudsak bedrivits i form av förhör med representanter för de viktigare krigsmateriefirmorna inom Amerikas Förenta Stater. Vid de hittills hållna förhören rörande dessa firmors försäljnings- och exportmetoder hava åtskilliga uppgifter framkommit, som måste anses bekräfta att tillvaron av en okontrollerad privat krigsmaterielindustri innebär betydande olägenheter och faror. Kommitténs undersökningar, som väckt stort uppseende i olika länder, hava även uppmärksamats och kommenterats i svensk press.

En undersökning rörande den privata rustningsindustrin liknande den

i Amerikas Förenta Stater igångsatta har ifrågasatts även i *Storbritannien*. I ett anförande i underhuset den 22 november 1934 framhöll sålunda utrikesministern sir John Simon, att brittiska regeringen vore angelägen att pröva huruvida icke ett statsmonopol vore ett effektivt medel att förebygga de eventuella missförhållanden, privat vapentillverkning kunde medföra. I samband därmed yttrade utrikesministern, att en undersökning borde gå ut på huruvida det vore praktiskt och önskvärt att ett statsmonopol upprättades, huruvida det licenssystem, som i Storbritannien tillämpades med avseende å vapenexporten, vore fullt effektivt samt huruvida ett uppmuntrande av privata vinster av krigsmaterietillverkningen ledde till olämpliga påtryckningar och icke önskvärd propaganda.

Gällande bestämmelser i Sverige.

Av de i Sverige gällande bestämmelser angående vapenhandel m. m. må i främsta rummet erinras om kungörelsen den 19 december 1930 (nr 437) angående förbud mot utförsel från riket av vissa varor, vilken trädde i kraft den 1 januari 1931 och ersatte den då gällande exportförbudskungörelsen av den 20 juni 1918 (nr 411). Den nya författningen innebär huvudsakligen en anpassning i ämnet till den från och med den 1 januari 1930 gällande tulltaxan med tillhörande statistisk varuförteckning. Ändringar i och tillägg till 1930 års kungörelse hava företagits genom kungörelser den 3 mars 1933 (nr 67) och den 29 september 1933 (nr 560).

Exportförbudet omfattar även civila luftfartyg samt delar och tillbehör till luftfartyg. Undantagna äro dock luftfartyg, som gå i yrkesmässig trafik, eller sådana från utrikes ort till riket anlända luftfartyg av utländsk nationalitet, varmed luftfart inom svenskt område må äga rum.

Före 1927 avgjordes alla dispenser från nämnda utförselförbud av Kungl. Maj:t från fall till fall (s. k. speciallicenser). Tidsbegränsning av licenserna förekom endast sällan. Nämnda år tillkommo emellertid vissa allmänna tillstånd (s. k. generella licenser), varigenom några större industriföretag erhöilo rätt att till ett antal uppräknade länder utföra sina under exportförbudet hörande tillverkningar, dock under iakttagande av särskilda villkor, som med hänsyn till bestämmelserna i 1925 års vapenhandelskonvention avpassats olika för varor, avsedda för militärt bruk, för militärt eller civilt bruk eller för enbart civilt bruk.

För närvarande gäller endast ett mycket begränsat fåtal *generella licenser*, vilka beviljats av Kungl. Maj:t under år 1928 och äro meddelade tills vidare. Enligt de närmare föreskrifterna kunna emellertid tillstånden, i vad de avse varor av militär eller militärcivil natur, icke användas för utförsel, innan en av vederbörande företag till handelsdepartementet för varje särskilt fall insänd handling med detaljerade uppgifter om den förestående leveransen efter granskning i departementet försetts med på-

teckning av departementschefen eller utav honom särskilt förordnad person, att hinder mot utförsel av de i handlingen angivna varorna icke möter. Vidare hava — med visst undantag — enligt beslut av Kungl. Maj:t den 19 december 1930 för tiden från och med den 1 januari 1931 villkoren för de generella tillstånden skärpts i vissa avseenden för att möjliggöra en ökad kontroll från handelsdepartementets sida. I anslutning härtill begränsas numera alltid vid påteckning av insänd handling giltighets tiden för påteckningen till en efter omständigheterna avpassad kortare tidrymd av högst omkring tre månader. Innan påteckning enligt meddelat förordnande verkställs, föredragas för departementschefen de handlingar, som av företaget åberopas för leveransen. Dessutom äger vid prövning av förutsättningarna för påteckning samråd rum med utrikesdepartementet.

Enligt de av Kungl. Maj:t år 1928 meddelade föreskrifterna uppgöres inom handelsdepartementet efter utgången av varje halvår med ledning av från tullverket till departementet insända avskrifter av exportangivningsinlagor en sammanställning av vad som under halvåret utförts på grund av de generella licenserna. Sammanställningen anmäles därefter för Kungl. Maj:t och bilägges statsrådsprotokollet.

Ansökningar om *speciallicenser* föredragas inför Kungl. Maj:t och avgöras, där fråga är om affärsmässig utförsel, efter samråd med utrikesdepartementet. Tidsbegränsning, som tidigare sällan förekom, har under senare år alltid brukat föreskrivas. Vid ansökning om speciallicens erfordras motsvarande handlingar som för påteckning enligt generella licenser. Skillnaden i handläggningen är sålunda huvudsakligen formell. Enligt Kungl. Maj:ts beslut den 29 september 1933 äger chefen för handelsdepartementet meddela tillstånd till utförsel av skjutvapen för jakt eller tävlingsändamål jämte tillhörande ammunition.

Den som tillverkar krigsmateriel är även underkastad skyldighet att avlämna vissa statistiska uppgifter angående sin rörelse. Enligt kungörelsen den 16 maj 1913 (nr 84) angående skyldighet för vissa näringsidkare att avgiva statistiska uppgifter åligger det alla utövare av bergverks-, fabriks- eller därmed jämförlig hantering att årligen avlämna upplysningar rörande sin näring enligt av kommerskollegium fastställda formulär. Dessa uppgifter, som bearbetas i kommerskollegium och publiceras i ämbetsverkets årliga industriberättelser, redovisa personalens antal och arbetstimmar, drivkraftens effektivitet och fördelning på olika slag av motorer samt industriprodukternas kvantitet och värde. Krigsmaterieltillverkningen återfinnes i denna statistik uppdelad på olika slag av fabriker och grupper av produktion.

Enligt vapenkungörelsen den 22 juni 1934 är vidare den som vill idka handel med skjutvapen skyldig att söka tillstånd hos länsstyrelsen. Slutligen kräves enligt förordningen om explosiva varor den 18 maj 1928 tillstånd av länsstyrelsen för tillverkning eller handel med sådana varor.

Omfattningen av krigsmaterielindustrien i Sverige.

I propositionen uppgives, att under femårsperioden 1927—1931 i genomsnitt inom landet tillverkades för cirka 33 miljoner kronor krigsmateriel per år, varav vid statens fabriker för omkring 6 miljoner kronor eller omkring 18 procent och vid enskilda fabriker för omkring 27 miljoner kronor eller omkring 82 procent. Av den inom landet tillverkade materielen exporterades för cirka 13 miljoner kronor eller omkring 40 procent, under det att för omkring 20 miljoner kronor, motsvarande cirka 60 procent, förbrukades inom landet. Staten och utlandet konsumerade ungefär två femtedelar vardera av denna materiel och enskilda omkring en femtedel. Dessutom förbrukades i Sverige en importerad kvantitet av omkring 3 miljoner kronors värde.

Sveriges totalexport åren 1927—1931 uppgick till i genomsnitt 1.5 miljarder kronor årligen. Härav kom på krigsmaterielexporten cirka 13 miljoner kronor eller cirka 1 procent av den totala. Då vår industriella årsproduktion under samma tid uppgick till 4.7 miljarder kronor, utgjorde krigsmaterieltillverkningen med 33 miljoner kronor sålunda 0.7 procent av denna summa. Rörande Sveriges internationella betydelse som vapenproducerande land har uppgivits, att Sveriges andel av den totala världsexporten av krigsmateriel torde kunna anslås till omkring 5 à 6 procent i genomsnitt för åren 1927—1931.

Den av staten förbrukade materielen tillverkades till omkring 40 procent av staten själv, till omkring 50 procent av enskilda företag samt till omkring 10 procent av utländska företag.

Vad slutligen beträffar den svenska krigsmaterielproduktionens utveckling under åren 1932 och 1933 har konstaterats att, fränsett vissa mindre förskjutningar i siffrorna, den enda betydelsefulla ändringen gäller den svenska industriens exportsiffror. Utförseln av krigsmateriel från svenska fabriker, vilken för perioden 1927—1931 uppgick till ett medeltal av 13.2 miljoner kronor, nådde under åren 1932 och 1933 i genomsnitt upp till 20.3 miljoner kronor.

(Den svenska exporten av krigsmateriel uppgick, närmare angivet, till ett värde av:

1927	kronor	11,568,000
1928	»	12,933,000
1929	»	12,202,000
1930	»	16,074,000
1931	»	19,915,000
1932	»	20,442,000
1933	»	20,210,000.)

Med »krigsmateriel» synes i förevarande sammanhang förstås sådan materiel som omfattas av exportförbudkungörelsen. Denna avser dels

materiel som uteslutande användes för militärt bruk dels materiel som användes såväl för militärt som civilt bruk dels ock materiel som uteslutande tillverkas för civilt bruk.

I propositionen upplyses vidare, att de inhemska krigsmaterieltillverkarna utgöra ett hundratal, av vilka nio statliga. Liksom storleksordningen mellan dessa är i hög grad växlande, så är även den anpart tillverkningen av krigsmateriel utgör av totalproduktionen inom varje särskilt företag mycket olika. Här förekomma storföretag på höjden av fabriksmässig teknik vid sidan av fabrikanter på smådriftens eller hantverkets stadium. Hos en del företag täcker krigsmaterieltillverkningen hela eller den väsentliga delen av produktionen, medan den hos andra utgör en relativt betydelselös gren av fabrikationen. Bland företagen må nämnas A.-B. Bofors; A.-B. Bofors Nobelkrut; Nohab Flygmotorfabrik A.-B.; A.-B. Svenska järnvägsverkstäderna; A.-B. Flygindustri. Det dominerande företaget är A.-B. Bofors med dess dotterbolag, A.-B. Bofors Nobelkrut, vilka tillsammans tillverkade 78 procent av totalfabrikationen av krigsmateriel i Sverige under 1932. Av hela exporten av krigsmateriel från Sverige under samma år kommer 95 procent på Bofors.

Tillsättandet av krigsmaterielberedning.

Enligt statsrådsprotokollet över handelsärenden för den 4 november 1932 anförde statsministern vid föredragning av frågan om igångsättande av utredning rörande kontroll över krigsmaterielproduktionen bland annat följande:

Att krigsmaterielindustrien inom vissa länder haft ett ödesdigert inflytande å den händelseutveckling, som ledde till världskriget, torde efter allt som därom framkommit icke kunna bestridas. När det under senare år gällt att finna utvägar att kontrollera de i denna industri förankrade enskilda intressena och förebygga inflytelser från rustningsindustrien på staternas politik, hade dock utpräglade meningsskiljaktigheter gjort sig gällande. Framförda uppslag att förverkliga förut omnämnt stadgande i förbundsakten genom förstatligande av rustningsindustrien eller genom andra effektiva kontrollåtgärder hade rönt motstånd från skilda håll. Krigsmaterielindustrien hade ju också i åtskilliga länder en avsevärd betydelse såsom näringsgren, och denna industri hade mångenstädes även under så svåra depressionstider som den nuvarande kunnat glädja sig åt oförminskad eller ökad avsättning av sina produkter. Det officiella motståndet från regeringarnas sida mot varje verklig begränsning av den fria företagsverksamheten på detta område hade under de internationella förhandlingarna visat sig starkare än som bort kunna väntas med hänsyn till förbundsaktens principbestämmelse i ämnet. Samtidigt hade dock även en omfattande opinion i motsatt riktning gjort sig påmind. Även inom de utredningskommittéer, som enligt Nationernas förbunds uppdrag sysslat med problemet, hade denna opinion kommit till uttryck.

Efter att hava erinrat om att den då pågående nedrustningskonferensen den 23 juli 1932 tillsatt en särskild studiekommitté med uppdrag att på nytt undersöka den sålunda berörda frågan fortsatte statsministern:

Sverige befunne sig bland de länder, som hade en ganska betydande enskild krigsmaterielindustri. Vid olika tillfällen, då det gällt att från svensk sida förbereda ståndpunkttagandet till hithörande spörsmål i anledning av Nationernas förbunds rundfrågor i ämnet, hade av enskilda och myndigheter gjorts gällande, att några missbruk eller olägenheter av en okontrollerad enskild krigsmaterielindustri icke försports i vårt land. Även om så skulle vara fallet, vore det emellertid uppenbart, att Sverige icke finge undandraga sig att medverka till en kontroll över krigsmaterielindustrien, som från internationell synpunkt vore önskvärd. Enligt regeringens mening borde vårt land mera aktivt än hittills lämna sin medverkan till försöken att på internationell grundval bygga upp ett effektivt kontrollsystem. Därest ett tillfredsställande förslag framkomme under nedrustningskonferensens fortsatta arbeten, borde detsamma från svensk sida stödjas. Det syntes erforderligt att, oavsett huruvida en internationell konvention kunde åvägabringas under den närmaste tiden eller icke, vi för egen del vidtog sådana åtgärder, att fullständig statlig kontroll erhöles över den svenska produktionen av krigsmateriel. Att till äventyrs enskilda ekonomiska intressen därvid måste lida intrång kunde ej få vara ett avgörande hinder för anordningar, som ur synpunkten av en följdriktig fredspolitik påkallades. Beträffande sättet för genomförande av en kontroll över krigsmaterielindustrien i Sverige kunde olika möjligheter tänkas. Den säkraste metoden vore utan tvivel att — efter viss övergångstid — införa förbud för enskild tillverkning av krigsmateriel. Sådan tillverkning skulle därmed bli föremål för statsmonopol. Detta system hade under de internationella förhandlingarna i frågan förordats från flera håll såsom ett nödvändigt led i ett fullt effektivt internationellt kontrollsystem och helt nyss rekommenderats i en resolution av den franska deputeradekammaren. Från andra håll hade ifrågasatts genomförandet på lagstiftningens väg av olika slags garantier, varigenom viktigare olägenheter av den enskilda tillverkningen skulle förebyggas och inflytande på de enskilda företagen tryggas.

Slutligen framhöll statsministern, att de sakkunniga borde vid den utredning, som skulle verkställas, även undersöka, huruvida produktionen för export borde — vare sig statsmonopol infördes eller ej — av utrikespolitiska skäl begränsas. Därvid skulle erforderlig hänsyn tagas jämväl till det försvarspolitiska intresset av en inhemsk tillverkning av krigsmateriel.

Kungl. Maj:t bemyndigade chefen för handelsdepartementet att tillkalla högst tre sakkunniga för att verkställa utredning av frågan i vad mån och på vad sätt ur kontrollsynpunkt effektiva inskränkningar i den fria produktionen av krigsmateriel kunde genomföras samt därvid särskilt undersöka möjligheten och sättet för ett statsmonopols inrättande. Med stöd därav anmodades den 29 november 1932 ledamoten av riksdagens första kammare överdirektören C. E. Svensson, envoyén E. C:son Boheman samt överstelöjtnanten K. A. Bratt att verkställa den ifrågakomna utredningen, därvid Svensson skulle leda utredningsarbetet.

De sålunda utsedda sakkunniga, vilka för sig antogo benämningen *1932 års krigsmaterielberedning*, avgävo den 3 mars 1934 betänkande och

förslag rörande kontrollen av krigsmaterielproduktionen inom Sverige. Beredningen har meddelat, att Boheman på grund av vistelse utom riket icke kunnat deltaga i beredningens arbete annat än under vissa kortare perioder, senast i september månad 1933, och att han icke deltagit i utarbetandet av beredningens yttrande och förslag.

Krigsmaterielberedningens betänkande.

Innebörden av begreppet krigsmateriel.

Det av krigsmaterielberedningen avgivna betänkandet avhandlar till en början den innebörd, som i föreliggande fall bör givas åt begreppet krigsmateriel. Beredningen framhåller, att man, då man sökt klarlägga denna innebörd, haft att välja mellan två metoder: antingen att genom en allmän definition angiva de egenskaper ett varuslag måste ha för att räknas såsom krigsmateriel eller att direkt uppräknat de varor, vilka avses med beteckningen krigsmateriel. De försök, som av beredningen gjorts att genom en definition åvägabringa en riktig och lämplig avgränsning av begreppets innebörd, hade visat, att ett tillfredsställande resultat icke kunde nås på denna väg. Man hade därför måst tillgripa den andra metoden och upprätta en förteckning på de varuslag, vilka innefattades i utredningen.

Beredningen har tagit under omprövning i vad mån mer eller mindre bearbetade *halvfabrikat* till krigsmateriel i detta sammanhang skulle räknas såsom dylik materiel ävensom huruvida *specialmaskiner för framställning av krigsmateriel* borde medtagas i förteckningen. Beträffande den förra frågan har beredningen framhållit, att det ur kontrollsynpunkt skulle vara förmånligt om även halvfabrikaten kunde inräknas under begreppet krigsmateriel. Olika skäl talade emellertid emot ett dylikt förfarande. Särskilt vore därvid att beakta, att vissa halvfabrikat vore av den beskaffenheten att man ej kunde avgöra, huruvida de komme att slutbearbetas till fredsmateriel eller till krigsmateriel. Om ett dylikt halvfabrikat skulle underkastas eventuella restriktiva kontrollåtgärder, skulle jämväl en del av den med krigsmaterieltillverkning icke arbetande industrien bliva inbegripen under en eventuell tillverkningskontroll med därav följande uppenbara olägenheter. Beredningen har vid prövning av skälen för den ena eller andra metoden ansett sig böra begränsa utredningen till att endast gälla helfabrikaten och sålunda låtit sin utredning principiellt omfatta färdig krigsmateriel. Beredningen har i utredningen icke heller medtagit specialmaskiner för krigsmaterieltillverkning, beroende bland annat på att sådana maskiner förekomme i tämligen ringa utsträckning.

För att söka fastställa de varuslag, vilka vid utredningen skulle inbegripas i begreppet krigsmateriel, har beredningen därefter i första hand

granskat vissa redan förefintliga uppräknningar och indelningar av krigsmateriel. Beredningen har emellertid icke funnit någon av dessa uppräknningar och indelningar böra läggas till grund för nu ifrågavarande förteckning av krigsmateriel.

Beredningen har i stället stannat vid att till krigsmateriel räkna de materielslag, vilka avsåges i förut berörda kungörelse angående förbud mot utförsel ur riket av vissa varor. Det hade nämligen enligt beredningens synts uppenbart, att det skulle medföra stora fördelar, därest beredningens undersökningar rörande *tillverkningen* av krigsmateriel kunde avse samma varuslag, beträffande vilka åtgärder redan vidtagits inom vårt land ifråga om vapenhandeln. I stort sett överensstämde även dessa varuslags rubriker med de i vapenhandelskonventionen uppräknade. Avvikelser förekomme endast i så måtto, att av de i konventionens kategoriindelning upptagna varuslagen ett fåtal icke vore underkastat exportförbud i vårt land.

Krigsmaterieltillverkningen, sedd ur försvarsväsendets synpunkt.

I ett följande avsnitt av betänkandet behandlar beredningen krigsmaterieltillverkningen, sedd ur försvarsväsendets synpunkt. För belysande av denna tillverknings betydelse i fred och under krig har beredningen inhämtat yttranden i ämnet från vissa militära sakkunniga.

Under rubriken »allmänna synpunkter» framhåller beredningen, att under den givna förutsättningen, att ett land i händelse av angrepp skall militärt försvaras, man kan utan ingående prövning fastslå, att såväl tillvaron i fred av erforderlig krigsmateriel som möjligheten att vid krigsutbrott öka materielbeståndet liksom att under krig ersätta uppstående materielförluster är av grundläggande betydelse för försvarsväsendets möjlighet att fylla sina uppgifter.

Beredningen påpekar vidare, att det sedan lång tid tillbaka gällande förhållandet, att de levande försvarskrafterna i hög grad vore beroende av de döda stridsmedlen — d. v. s. krigsmaterielen — av världskriget till ytterlighet betonats och att man kunde förutse, att den starka tekniska utvecklingen på stridsmedlens område alljämt skulle komma att öka fordringarna i materielhänseende i fråga om såväl kvalitet som massa.

Beträffande krigsmaterielbehovets fyllande framhåller beredningen, att den i fred förefintliga tillgången på krigsmateriel icke vore avsedd att uteslutande fylla fredsorganisationens behov. Förråden av krigsmateriel måste vara så stora, att det mera omedelbara behovet i händelse av mobilisering kunde täckas. I samband med mobilisering skedde inom alla försvarsgrenar en viss utsvällning och i och med operationernas inledande inträdde en större eller mindre förbrukning av olika slag av materiel, vilken med ledning av erfarenheten kunde approximativt beräknas.

Beredningen anför därefter i huvudsak följande:

Vid bedömandet av det sätt, på vilket »mobiliseringsbehovet» lämpligast borde eller kunde fyllas, måste hänsyn tagas till ett flertal faktorer, framför allt till möjligheten av import och till landets krigsindustriella kapacitet. Storleken av i fred behövliga lager bleve i hög grad beroende av, hur detta bedömande utfölle. Ett land, som ville bedriva en konsekvent neutralitetspolitik och som överhuvud taget strävade att hålla sig utanför krigiska konflikter, torde ha svårt att i någon mera betydande omfattning grunda sina beräkningar om krigsmaterielsättning på import. Vid bedömandet av importutvägen hade man ävenledes anledning hålla i sikte, att uppkomsten av en mera utbredd konflikt sannolikt komme att åtföljas av en allmän avspärrning i form av exportförbud staterna emellan, ett exportförbud som i första hand komme att gälla krigsmateriel. Baserades krigsmaterieltillgången i krig i större omfattning på import och denna utebleve, kunde detta förhållande helt äventyra försvarets möjligheter att fungera.

Möjligheten att grunda materielsättningen i krig enbart på uppläggandet av *förråd* av tillräcklig omfattning för ett krigs genomförande vore utan vidare utesluten. De väldiga materielmängder, som det nutida kriget krävde, gjorde detta tillvägagångssätt utan vidare omöjligt. Som den väsentligaste faktorn för tillgodoseendet av ersättningsbehovet under ett längre krig framträdde numera kapaciteten hos den inhemska, för ifrågavarande tillverkning lämpade industrien, den »*potentiella*» *krigsmaterielindustrien*. Ett nära och direkt samband förefunnes mellan den inom ett land i fredstid befintliga krigsmaterieltillverkningen och möjligheten att vid mobilisering omställa den »*potentiella*» krigsmaterielindustrien. En av de största svårigheterna för det snabba genomförandet av denna omställning vore fredsindustriens ovana vid tillverkning av ifrågavarande slag. Denna svårighet sökte man så långt möjligt övervinna genom att — sedan krigsleveranskontrakt uppgjorts — provbeställningar redan i fredstid lämnades olika företag. Oavsett denna möjlighet vore det av största betydelse, att inom ett lands gränser äga tillgång till den med krigsmaterieltillverkning väl förtrogna personal, som funnes vid den egentliga krigsmaterielindustrien, vilken personal vid mobilisering i viss utsträckning kunde fördelas och utplaceras samt tjäna såsom arbetsledare och förmän. Enbart tillvaron av en statlig krigsmaterieltillverkning av begränsad omfattning vore icke tillfyllest för denna uppgifts fyllande.

Även ur en annan synpunkt vore tillvaron i fred inom ett land av en utvecklad privat krigsmaterielindustri av betydelse för den »*potentiella*» krigsmaterielindustriens beredskap i så måtto, att den forsknings- och försöksverksamhet, som vid den förra bedreves, kunde utnyttjas för den senare. Nämda försöksverksamhet kunde vid den statliga krigsmaterielfabrikationen icke göras så omfattande som vid en privatindustri, då den senare för sina försöksomkostnader till största delen kunde falla tillbaka på utländska avnämare. Försöksverksamheten i fråga utgjorde en förutsättning för att vid mobilisering moderna typer av vissa särskilt svårframställda vapen m. m. relativt snabbt kunde framställas. Tillvaron av en privat krigsmaterieltillverkning inom landet gäve i allmänhet en stat möjlighet att vid krigsutbrott förfoga över ritningar, maskin- och verktygsuppsättningar m. m. till de mest moderna typer, vilkas tillverkande då omedelbart kunde igångsättas.

För materielbehovets fyllande vid krigsutbrott vore det även i ett annat avseende av betydelse, därest den inom landet befintliga privata krigsmaterielfabrikationen delvis eller till stor del vore inställd på export till utlandet. En större eller mindre kvantitet krigsmateriel, avsedd för dylik export, kunde i så fall under den närmaste tiden efter mobiliseringen beräknas ställd till den egna statens förfogande.

Beredningen framhåller vidare följande:

Genom möjligheten att verkställa erforderliga inköp av krigsmateriel från privata tillverkare inom landet kunde ett intimare samarbete upprätthållas mellan den statliga beställaren och tillverkaren än vad fallet skulle vara, därest anskaffningen måste företagas från utlandet. Vissa rön förmedlades sålunda av de olika företagen och även om man ej finge antaga, att de militära fackmännen bereddes tillfälle att taga del av samtliga fabriktionshemligheter, torde dock utbytet på detta område utgöra en påtaglig fördel.

Genom tillvaron av den inhemska svenska krigsmaterieltillverkningen — den statliga såväl som den privata — kunde staten utan alltför betungande kostnader eller tidsspillan få försliten och skadad materiel reparerad eller moderniserad.

Beredningen sammanfattar därefter den nuvarande privata svenska krigsmaterieltillverkningens betydelse för försvarsväsendet i fred och under krig sålunda:

Den kunde till vårt lands försvarsväsende leverera krigsmateriel, som i tekniskt och annat hänseende i stort sett stode på höjden av modern utveckling.

Den möjliggjorde för de militära myndigheterna att bedriva ett fackligt samarbete med en industri, vars på världsmarknaden vunna erfarenheter även kunde komma den statliga tillverkningen till godo.

Den hade vid mobilisering den största betydelse genom sin möjlighet att omedelbart — med lager och pågående arbeten samt hela sin tillverkningskapacitet — träda i försvarsväsendets tjänst.

Den utgjorde slutligen ett betydelsefullt stöd för den »potentiella» krigsmaterielindustrin.

Förekomsten av en högtstående privat krigsmaterieltillverkning inom landet av nuvarande omfattning måste sålunda anses i betydande grad höja landets försvarsberedskap.

Beredningens yttrande och förslag.

Beträffande den nuvarande exportförbudskontrollen anför beredningen, bland annat:

Såsom grundval för beredande av en mera ingående kontroll över tillverkningen av krigsmateriel vore denna till exporten inskränkta befo-genhet föga tillfredsställande. Bortsett från att dess effektivitet för fyllande av sitt egentliga syfte icke vore helt utan luckor, så vore det hjälpmedel systemet erbjöde att vinna kontroll över tillverkningen endast av indirekt natur. Även om praxis i viss utsträckning utbildats på sådant sätt, att producenten, innan fabrikationen igångsattes, genom förfrågan hos vederbörande myndighet sökte bereda klarhet rörande möjligheter att erhålla exporttillåtelse och myndigheten således på detta sätt hölles

underrättad om en planerad tillverkning, så kunde sedermera så betydande både kvalitativa och kvantitativa modifikationer i tillverkningen genomföras, att den definitiva exportansökningen i väsentliga delar skilde sig från de uppgifter, som legat till grund för den preliminära förfrågan. Denna bleve sålunda en otillförlitlig källa för kännedomen om en avsedd eller pågående produktion. Därtill komme att i många fall dylik förhandsinformation ingalunda inhämtades från exportföretagets sida utan att detta först när leveransen föreläge färdig till utförsel lämnade regeringen upplysning om dennas tillvaro.

En kontroll, utövad allenast på grundval av den i samband med exportens övervakande meddelade befogenheten, kunde därför icke bereda regeringen tillräckliga möjligheter att fortlöpande följa krigsmaterielindustriens produktion och att, därest så skulle anses erforderligt, ingripa i reglerande syfte. Eftersträvades en i någon mån effektiv kontroll i dessa hänseenden, måste andra utvägar sökas.

Beredningen behandlar härefter frågan om införande av statsmonopol å krigsmaterieltillverkning.

Beredningen anför vidare, att beredningens övervägande hade lett till den slutsatsen, att å ena sidan det nu gällande exportförbudet för krigsmateriel icke lade tillräckligt effektiva medel i regeringens hand för utövande av en ur olika synpunkter tillfredsställande kontroll över tillverkningen av denna vara, men att å andra sidan överlåtandet åt staten att med ensamrätt driva vapenindustriens viktigare grenar visserligen skulle uppfylla alla krav på kontroll men medföra så betydande olägenheter av försvarspolitisk art, att dessa väsentligt övervägde de fördelar, som i kontrollsyfte kunde vinnas. Då beredningen emellertid vore av den uppfattningen, att ett tillskapande av en verksam kontroll av här berört slag måste anses vara en angelägenhet av synnerlig vikt ej blott för det mellanfolkliga arbetet utan ock med hänsyn till vårt lands eget intresse, hade beredningen undersökt ett flertal andra vägar än de nu nämnda för att nå det eftersträfvade målet. Denna undersökning hade lett till utarbetande av förslag till två olika anordningar, av vilka den ena avsåg införande av viss uppgiftsskyldighet för tillverkare av krigsmateriel och den andra ett system, enligt vilket för rätten att bedriva dylik fabrikation skulle fordras Kungl. Maj:ts tillstånd. Det förstnämnda förslaget syftade allenast till en fortlöpande statistisk kontroll, det senare innebure en tillsyn av vida mera ingående natur.

Uppgiftsskyldighet.

Beträffande den ifrågasatta uppgiftsskyldigheten erinrar beredningen om, att en viss uppgiftsskyldighet redan nu förefunnes för fabrikanter av krigsmateriel liksom för alla övriga industriidkare i riket samt yttrar därom följande:

En användning av de uppgifter som skulle lämnas enligt kungörelsen den 16 maj 1913 (se sid. 6 här ovan) för det syfte, om vilket här vore fråga, vore under nuvarande omständigheter utesluten redan av den anledningen, att de på grund av särskilt stadgande i tryckfrihetsförordnin-

gen vore skyddade mot publicitet under fem år från avgivandet. De finge tillgodogöras endast för kollektiv statistisk bearbetning men vore under femårsperioden icke tillgängliga för någon som helst annan användning. Förutsättningen för att på dessa uppgifter kunna bygga en fortlöpande tillverkningskontroll vore sålunda till en början sekretessens hävande, i varje fall i de delar som här vore av betydelse, en åtgärd som emellertid förutsatte en grundlagsändring.

Men sannolikt vore icke målet slutligt vunnet genom ett sådant förfarande. Även om dessa årliga uppgifter bleve tillgängliga omedelbart efter avlämnandet, så vore de såsom ett led i en för andra syften organiserad materialsamling föga lämpade till underlag för en eftersträvad översikt av vapenproduktionen. Uppgifterna vore för knapphändiga, för litet specificerade och avgåves med för långa mellanrum för att på tillfredsställande sätt kunna tjäna ett dylikt ändamål. Dessutom borde de för det allmänna tillgängliga uppgifterna och kontrollen över dem vara av mera ingående art ifråga om de för militärt bruk producerande företagen än för fabrikanter, vilkas tillverkning endast vid krigstillfälle kunde tänkas i större omfattning hemfalla under denna kategori. Det syntes därför vara nödvändigt att, därest en effektivare anordning på detta område skulle ernås, bygga på en särskild uppgiftsskyldighet för tillverkarna av krigsmateriel, möjliggörande ett åvägabringande av dels oftare återkommande och dels mera specificerade samt efter företagets olika karaktär individuellt differentierade rapporter rörande verksamhetens gång.

Ett sådant system skulle, framhåller beredningen, förplikta varje tillverkare av krigsmateriel — vare sig för militärt eller civilt bruk — att till en kontrollmyndighet dels anmäla, att ifrågavarande tillverkning bedreves eller komme att från viss tidpunkt bedrivas, dels efter förslagsvis varje kalenderkvartals utgång avlämna en på tro och heder avgiven deklaration, innehållande de uppgifter kontrollmyndigheten för varje företag föreskrivit. Granskningen av deklarationerna skulle verkställas av kontrollmyndigheten, som skulle äga att utse kontrollanter till erforderligt antal och utfärda närmare bestämmelser angående kontrollens fullgörande. Bland de uppgifter, som generellt berde inhämtas, kunde nämnas antal, vikt och värde för varje under kvartalet tillverkat varuslag samt genomsnittliga antalet under perioden sysselsatta arbetare. Från de egentliga producenterna av krigsmateriel kunde det befinnas önskvärt att därutöver infordra uppgifter jämväl rörande exempelvis orderstockens förändringar vid kvartalets utgång, tillverkningens fördelning på inhemska och utländska beställare o. s. v.

Anmälnings- och uppgiftsskyldigheten skulle fullgöras till Kungl. Maj:t, varvid handelsdepartementet skulle vara det departement, som för handläggning av dessa ärenden närmast komme i fråga.

Kostnaden för kontrollens utövande skulle bestridas av statsmedel.

Tillståndstvång.

Det system, vars huvudlinjer i det föregående uppdragits, syftade, framhåller beredningen, icke vidare än att bereda staten tillfälle att er-

hålla en fortlöpande statistisk information rörande krigsmaterieltillverkningens tillstånd och utveckling inom riket. Ett annat problem uppstode, därest det gjordes gällande, att en tillfredsställande ordning på detta område icke kunde ernås allenast med en översikt av det statistiska läget och med en ingående kännedom om, hur rustningsindustrin arbetade, utan att dessutom erfordrades möjlighet för staten att kunna ingripa i reglerande syfte, det vill säga, om ur det allmännas synpunkt så prövades nödigt, påverka inriktningen av eller i vissa hänseenden begränsa landets produktion av krigsmateriel. För sådant ändamål måste en annan metod tillgripas än den enbart redovisande och registrerande.

Beredningen anför härom vidare:

Visserligen hade det nu sedan åtskilliga år gällande exportförbudet på krigsmateriel lagt i Kungl. Maj:ts hand befogenheten att reglera utförseln med hänsyn till de intressen, som i olika lägen ansåges böra bevakas. Otvivelaktigt hade denna omständighet betydelse icke blott i det ögonblick, då varan vore färdig att exporteras, utan utövade inflytande även på ett tidigare stadium, innan den till utförsel avsedda produkten vore leveransklar. Ju närmare denna inverkan av exportförbudets veto komme den tidpunkt, då fabrikationen av den för utländsk räkning beställda varan igångsattes, desto mera finge utförselförbudet karaktär av en reglering av tillverkningen, och i samma mån kunde det förefalla, som om särskilda föreskrifter i detta sistnämnda hänseende gjordes mindre nödvändiga. Men sambandet mellan produktion och export vore icke alltid så på förhand givet och förhållanden kunde uppstå, där det framstode såsom en angelägenhet av vikt för statsledningen att söka redan från början förhindra en viss tillverkning av krigsmateriel inom landet eller en utvidgning av en förefintlig produktion. Sådana situationer kunde exempelvis inträffa, då ett företag, som hittills inriktat sig helt på annan fabrikation, funne sig böra upptaga något slag av krigsmaterieltillverkning eller då ett företag, som bedreve viss produktion av krigsmateriel, ämnade övergå till en ny gren av hithörande tillverkning eller upptaga nya artiklar av detta slag i sin fabrikation. Likaså kunde ett inskridande befinnas önskvärt, då landets produktion av denna art överhuvud visade tendenser att väsentligt överskrida den ram, som kunde anses betingad av Sveriges storleksordning och industriella standard.

Efter att hava redogjort för de i Frankrike och Danmark vid tidpunkten för betänkandets avgivande föreliggande regeringsförslagen rörande kontroll över den enskilda krigsmaterielindustrin anför beredningen bland annat:

Ehuru utsikterna för en mellanfolklig överenskommelse på detta område tillsvidare icke varit särskilt stora, syntes det angeläget att från de länders sida, vilkas ledning anslöte sig till de rörande den enskilda krigsmaterielindustrin i folkförbundsakten gjorda uttalandena, intet underlåtes för att söka åstadkomma en kontroll av avsedd art.

Beredningen förklarar sig därefter för sin del ansluta sig till tanken på inrättandet av ett kontrollsystem av den typ, som sålunda berörts. Den anordning, som med denna utgångspunkt syntes kunna genomföras i

vårt land, borde bygga på grundsatsen, att tillverkning av krigsmateriel icke finge igångsättas eller i fortsättningen bedrivas utan särskilt tillstånd av Kungl. Maj:t, vilket skulle meddelas efter prövning av varje företags ansökan. Vid bifall till ansökningen — helt eller delvis — skulle sökanden åläggas deklaraionsplikt i vidare omfattning än enligt det förut skisserade statistiska förfarandet och kontrollen gestaltas på ett väsentligt mera ingående sätt.

Beredningen fortsätter:

Den makt, en författning av denna art lade hos Kungl. Maj:t, vore i själva verket mycket vidsträckt. Principiellt sett borde nämligen de tillstånd till tillverkning, om vilka här vore fråga, meddelas att gälla allenast tillsvidare och kunna återkallas, när helst Kungl. Maj:t så prövade nödigt. En dylik myndighet måste kunna utövas, enär det kunde tänkas att Kungl. Maj:t i ett visst exceptionellt läge önskade avbryta alla eller vissa grenar av den enskilda vapenproduktionen i riket. Vidare borde Kungl. Maj:t, såsom förut antytts, vara i tillfälle att helt avvisa ansökningar om tillstånd från nya tillverkare, att avböja rätt till fabrikation av viss materiel, att föreskriva att tillverkningen finge ske allenast för inhemskt behov o. s. v. Även kunde bestämmas, att det skulle åligga tillverkare att före igångsättande av tillverkning av nytt slag eller av leverans, avsedd för viss makt, inhämta särskilt tillstånd. Det kunde förutsättas, att tillståndsbevisens innehåll differentierades efter arten av de företag, för vilka de utfärdades.

I tillståndsbeviset (licensen) skulle uttryckligen angivas, vilka uppgifter det ålåg tillverkaren att i deklARATIONEN avgiva. Där kunde även föreskrivas, att tillverkare rörande vissa förhållanden hade att till Kungl. Maj:t meddela uppgift i annan ordning än som eljest gällde för deklARATIONEN, t. ex. oftare än kvartalsvis. Hade i tillståndsbeviset bestämts exempelvis, att viss produktion ej finge igångsättas eller utvidgas utan medgivande av Kungl. Maj:t eller att order från viss utländsk beställare ej finge effektueras utan dylikt tillstånd, torde prövning av sådant ärende vid varje tillfälle förutsätta särskild framställning från företagets sida.

Den kontroll, som Kungl. Maj:t skulle utöva över företagens verksamhet enligt den ifrågasatta förordningen måste enligt beredningen uppenbarligen bliva av mera ingående art än den som förutsattes enligt ett system med endast uppgiftsskyldighet.

Verkningar å industrien.

Beredningen har slutligen upptagit till övervägande spörsmålet, vilket inflytande den föreslagna tillverkningsförordningen i sin tillämpning kunde komma att utöva på den enskilda produktionen av krigsmateriel i riket, och därom anført följande:

En svensk vapenfabrikant, som under nuvarande förhållanden tillverkat varor för utländska beställares räkning, löpte alltid risken att exporttillåtelse vägrades. Den myndighet, exportförbudskungörelsens administrativa handhavande lade hos Kungl. Maj:t, innebure sålunda möjlighet för Kungl. Maj:t att indirekt påverka även fabrikationen. Uppenbarligen arbetade den på export inställda rustningsindustrien i vårt land under

den osäkerhet, som skapades av svårigheten att kunna på förhand avgöra, huruvida en erbjuden eller avtalad leverans till utlandet över huvud kunde fullgöras.

Ur denna synpunkt kunde väl göras gällande, att den ordning, som skulle skapas genom att låta Kungl. Maj:t besluta även om tillstånd för tillverkningen, näppeligen skulle medföra en ökad otrygghet för de exporterande företagen. Snarare skulle en motsatt ståndpunkt kunna hävdas i det att det kunde göras gällande, att ett förbud mot tillverkningen sattes in på ett tidigare stadium av produktionen än ett uteblivet exportmedgivande och därför eliminerade riskmoment, som exportförbudets tillämpning vore ägnad medföra. Hade krigsmaterielindustrien sett sig nödsakad acceptera en exportreglerande regim och förstått att anpassa sin verksamhet därefter, borde därför ett system med tillverkningstillstånd näppeligen bereda större svårigheter än som nu förekomme.

Riktigheten av denna uppfattning vore emellertid beroende av graden av den reglering, som genomfördes. Stannade den vid att i stort sett bevara status quo och toge till ögonsikte att låta restriktioner i huvudsak drabba nya företag eller nyupptagen militär produktion hos hittills för civilförbrukning fabricerande företag eller en anmärkningsvärd ökning av landets vapentillverkning i dess helhet, så syntes den ovan återgivna tankegången i stort sett hålla streck. Användes rätten att meddela tillverkningslicenser däremot för att starkt beskära produktionen i dess nuvarande omfattning antingen generellt för alla fabriker eller för vissa slag av krigsmateriel eller individuellt för vissa företag, så kunde lätt den gräns nås, där för näringen eller en del av dess utöware otryggheten bleve vida större än under exportförbudssystemet och företagens fortbestånd och ekonomiska bärighet avsevärt starkare hotad. Det vore under dylika förhållanden krav kunde uppstå på, att de uppoffringar, som staten för tillgodoseende av något sitt intresse här krävde av enskilda företagare och som ginge utöver vad dessa rimligen ansåge sig frivilligt kunna bära, borde kompenseras genom vederlag från statens sida. I en sådan situation rullades upp frågan om ersättning från det allmänna för minskad eller förlorad näringsverksamhet och det därmed nära sammanhängande spörsmålet om företagens övertagande av staten. En utveckling till ett sådant slutmål kunde utan tvivel medvetet främjas genom ett system med autoritär kontroll över tillverkningen, där statens makt utövades i en starkt restriktiv anda.

Myndigheterna.

Över ifrågakavande betänkande och förslag hava yttranden avgivits av chefen för generalstaben, chefen för marinstaben, arméförvaltningen, marinförvaltningen, flygstyrelsen, kommerskollegium och rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap. Därjämte hava statskontoret och allmänna civilförvaltningens lönenämnd yttrat sig beträffande organisationen av ifrågasatt kontrollmyndighet.

Samtliga förstnämnda myndigheter hava framhållit betydelsen för vårt land ur försvarsberedskapssynpunkt att äga en tekniskt högststående en-

skild krigsmaterielindustri. I övrigt lämnas i propositionen följande redogörelse för yttrandenas innehåll.

Rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap, som ansett det ankomma på kommissionen att betrakta det föreliggande spørsmålet väsentligen ur synpunkten av dess betydelse för försvarsberedskapen samt den inverkan, som de föreslagna åtgärderna kunde förväntas komma att utöva i avseende å pågående och blivande arbeten för denna beredskaps vidmakthållande och stärkande, har ur sådan synpunkt motsatt sig alla åtgärder, som vore ägnade att nedsätta den svenska industriens effektivitet och möjligheter att under krigstid gagna riksförsvaret. Kommissionen har vidare understrukt vad beredningen anfört i avseende å betydelsen för landet att äga en utvecklad enskild krigsmaterielindustri och vikten för denna industri — med hänsyn till såväl dess egna existensbetingelser som dess prestationsförmåga ur militär synpunkt — att kunna producera för en större marknad än den inhemska.

Kommerskollegium ansluter sig till beredningens uttalande i denna fråga. Den förefintliga inhemska krigsmaterielindustrien under världskriget utgjorde enligt kollegium ett viktigt stöd för landets försvarsberedskap och för möjligheten att bibehålla dess neutralitet under hävdande i största möjliga grad av oberoendet av de krigförande med hänsyn till den nödvändiga vapenanskaffningen. Även för övriga neutrala länder och särskilt för Sveriges grannländer syntes tillvaron av en tekniskt utvecklad och relativt betydande svensk enskild vapenindustri i nu nämnda hänseenden kunna anses hava varit av en viss betydelse och därigenom även hava stärkt landets ställning vid förhandlingar om varuutbyte m. m.

Kommerskollegium framhåller även, att den inhemska privata krigsmaterielindustrien och speciellt den del därav, som arbetade för export, i ekonomiskt hänseende och med hänsyn till beredande av arbetstillfällen särskilt under nuvarande förhållanden spelar en synnerligen betydelsefull roll.

Liknande synpunkter hava framförts av *chefen för marinstaben*, som dessutom erinrat att de i samband med krigsmaterieltillverkningen utexperimenterade stålsorterna ansåges hava den allra största betydelse för främjandet av hela den svenska stålindustrien.

Chefen för marinstaben uttalar, att ehuru givetvis Sverige icke borde undandraga sig att medverka till en sådan kontroll av krigsmaterielindustrien, som från internationell synpunkt kunde vara önskvärd, Sverige dock icke borde företaga isolerade kontrollåtgärder av sådan art att de kunde äventyra den svenska krigsmaterieltillverkningens nuvarande effektivitet.

Jämväl övriga militära myndigheter och rikskommissionen hava gjort uttalanden av liknande innehåll.

Alla myndigheterna avstyrka tillskapandet av ett statligt monopol å ifrågavarande område.

Vad angår de båda övriga av beredningen framlagda förslagen innehålla yttrandena i huvudsak följande.

Chefen för generalstaben anför:

De av beredningen förordade åtgärderna med avseende på tillståndstvång m. m. innebure utan tvivel ett så djupgående ingripande i den industriella och ekonomiska verksamhetsutövningen, att allvarliga risker

föreläge för att denna kunde komma att hämmas eller inskränkas till förfång för vår försvarsberedskap. Därest tillståndsbrevs meddelades såsom en *generell* licens för visst företag att utöva tillverkning av krigsmateriel, bleve betänkligheterna icke så starkt framträdande. Om av skäl, som icke berörde försvaret, en sådan anordning skulle anses alldeles nödvändig, ville chefen för generalstaben icke uttala ett bestämt avstyrkande av densamma. Vissa av beredningens uttalanden tydde dock på att systemet med tillståndsbrevs ansåges böra tillämpas i en väsentligt mer ingripande form. Det angåves sålunda bland annat, att rätt till fabrikation av viss materiel skulle kunna avböjas, att föreskrift kunde utfärdas om inhämtande av tillstånd före igångsättande av tillverkning av nytt slag av krigsmateriel etc. Därest ett dylikt system tillämpades, torde följden bliva ett osäkerhetstillstånd, vilket kunde medföra både ekonomiska och tekniska återverkningar av allvarlig art. Systemet avstyrktes därför.

Därest emellertid av orsaker, vilkas berättigande eller önskvärdhet undandroge sig generalstabens bedömande, det befunnos önskvärt, att regeringen bereddes tillfälle att mer ingående än nu skedde följa krigsmaterielproduktionen inom landet, syntes detta med minsta våda för försvaret kunna ernås genom en ökad *uppgiftsskyldighet* för tillverkare av krigsmateriel. Huruvida de av beredningen i detta avseende föreslagna formerna vore de mest ändamålsenliga eller de enda tänkbara, kunde dock ifrågasättas. Det syntes icke vara uteslutet, att en utbyggnad av redan befintliga former för uppgifters lämnande kunde tjäna det angivna syftet.

Chefen för marinstaben yttrar:

Mot införande av uppgiftsskyldighet för tillverkare av krigsmateriel finnes icke något särskilt att erinra ur försvarspolitisk synpunkt, om också vissa besvärigheter kunde uppstå för tillverkarna. Uppgifterna måste dock behandlas med den diskretion, som erfordrades för att icke tillverkare skulle utsättas för en för hans tillverkning skadlig insyn. Vad åter anginge tillståndstvång, förenat med uppgiftsskyldighet och kontroll, så syntes den skapa ett sådant osäkerhetstillstånd för vederbörande krigsmaterielindustri, att den kunde bliva för denna ytterligt ofördelaktig och därigenom försvåra upprätthållandet av en industri, som i och för sig allmänt erkändes som nödvändig ur försvarsberedskapssynpunkt.

Arméförvaltningen avstyrker ett kontrollsystem i form av tillståndstvång jämte statlig inspektion och tillägger, att om en utvidgad statlig kontroll av skäl, som ämbetsverket ej kände, skulle anses behöfelig, densamma syntes böra anordnas i enlighet med det begränsade förslaget om uppgiftsskyldighet.

Flygstyrelsen säger sig bestämt avstyrka varje längre gående kontrollverksamhet än den redan tillämpade exportkontrollen.

Rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap yttrar:

Principiellt avstyrkte kommissionen, att ifrågavarande tillverkning, intill dess en internationell överenskommelse rörande kontrollåtgärder på detta område åvägabringades, bleve underkastad ett längre gående tvångssystem än den för närvarande tillämpade exportkontrollen, vilken i stort sett torde få anses ha fungerat tillfredsställande.

Skulle nu andra synpunkter än dem rikskommissionen hade att anlägga en utvidgad statlig kontroll rörande krigsmaterieltillverkningen anses behöfelig, torde denna böra anordnas i form av ett rapportsystem med uppgiftsskyldighet anordnad i huvudsak enligt det av beredningen fram-

lagda begränsade förslaget, dock att härigenom inhämtade upplysningar i lämplig omfattning gjordes tillgängliga för rikskommissionen och vederbörande militära myndigheter.

Införandet av ett kontrollsystem i form av tillståndstvång jämte statlig inspektion funne kommissionen av försvarsberedskapshänsyn ägnat att ingiva så allvarliga betänkligheter, att kommissionen härtill måste ställa sig helt avvisande.

Ledamoten av kommissionen, riksdagsmannen *A. J. Bärgh* har i ett särskilt yttrande anfört följande:

Det vore självklart, att om föreliggande spörsmål såges uteslutande ur synvinkeln av de intressen rikskommissionen tillkomme att bevaka, inga som helst ingripanden mot krigsmaterielindustrien i för vårt försvarsväsen besvärande riktning befunnas önskvärda. Spörsmålets framförande måste dock förutsätta, att andra intressen gjort eller gjorde sig gällande. Det berodde då helt och hållet på innebörden av och styrkan i dessa andra intressen, huruvida och i vilken omfattning restriktioner för industrien kunde anses påkallade. Då ett närmare klargörande av sagda intressen icke föreläge, vore en avvägning mellan å ena sidan dessa och å den andra vårt eget lands försvarsintressen icke möjlig. Skulle nu graden och styrkan i eventuellt förefintliga internationella eller andra krav motivera en kontroll i den omfattning beredningen förordade, ville det — trots de begränsade möjligheter, som givits att bedöma denna sak — knappast förefalla troligt, att dessa åtgärder skulle, under ett förståndigt handhavande, verka så menligt för tillvaratagande av vårt lands försvarsintressen, att ett avstyrkande hade fog för sig.

Kommerskollegium yttrar i huvudsak följande:

Utan att förringa nödvändigheten av en möjligast effektiv kontroll beträffande efterlevnaden av gällande exportförbud ansåge kollegium kravet därpå knappast i och för sig kunna motivera så långt gående åtgärder, som av beredningen i kontrollsyfte påyrkats. De ifrågasatta kontrollåtgärderna syntes hava sin tyngdpunkt i hänsynstagandet till utlandets uppfattning rörande Sveriges inställning till frågan om åtgärder för genomförande av en internationell begränsning av rustningarna, och i övrigt till de internationella fredssträvandena. Bedömandet av den vikt och betydelse, som ur yttre politisk synpunkt ansåges böra fästas vid nu nämnda hänsyn, låge utom området för kollegii verksamhet och kompetens. Kollegium ville därför endast framhålla vikten av att de åtgärder, som av nu nämnda skäl ansåges böra vidtagas, ej utan synnerligen tvingande skäl borde få föregripa försvarets vitala krav och icke heller hithörande industriens fullt legitima intressen. Ur nu nämnda synpunkter syntes emellertid icke några mera vägande invändningar kunna anföras mot införandet av sådan uppgiftsskyldighet rörande tillverkning av krigsmateriel, som av beredningen såsom ett första alternativ föreslagits.

Vad åter beträffade beredningens andra alternativa förslag till kontroll över den privata industrien syntes visserligen i och för sig någon mera tungt vägande erinran knappast kunna framställas mot förslaget till sådan ändring i näringsfrihetsförordningens § 8 d, varigenom tillverkning av krigsmateriel skulle jämnställas med sprängämnestillverkning och sålunda vara underkastad koncessionstvång. Under förutsättning att redan existerande lojala tillverkare av hithörande materiel icke bereddes några större eller i varje fall oöverkomliga svårigheter att erhålla koncession för fortsatt bedrivande av sin fabrikation, ansåge kollegium icke några avgörande skäl kunna framställas mot en dylik ordning, därest densam-

ma skulle befinnas av praktiska skäl nödvändig. Men vid genomförandet av härför erforderliga åtgärder och förhandlingar torde man böra framgå med nödig omsikt, så att icke industriens och landets intressen därvid skadades eller äventyrades.

Vissa av de hörda myndigheterna framhålla svårigheten att giva en lämplig definition å begreppet krigsmateriel samt ifrågasätta en begränsning av de varuslag, vilkas tillverkning skulle bliva föremål för statskontroll.

I detta avseende anför *rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap* följande:

Gränsen mellan vad som skulle anses som krigsmateriel och som annan materiel måste alltid bliva mycket flytande. Så som beredningen dragit denna gräns — nämligen i överensstämmelse med den, som låge till grund för nuvarande exportreglering — hade begreppet krigsmateriel emellertid uppenbarligen gjorts alldeles oskäligt omfattande. Därunder skulle sålunda komma att inbegripas åtskilliga varor, som huvudsakligen eller t. o. m. nästan undantagslöst användes för civilt ändamål. En på sådant sätt utsträckt kontrollverksamhet komme att omfatta tillverkningar vid företag, som icke själva ansåge sig vara tillverkare av krigsmateriel och som enligt gängse uppfattning icke framställde dylik. Den av beredningen föreslagna anordningen skulle vidare medföra risk för företag, som ur beredskapssynpunkt utförde beställningar av krigsmateriel för försvarets räkning men vilka eljest sysslade med civiltillverkning, att bliva underkastade en för dem besvärande kontroll. Visserligen skulle väl olägenheterna därvid kunna mildras genom en smidig tillämpning av licensieringsförfarandet. Men blotta risken för ett inordnande under det statliga tvångssystemet syntes befaras kunna betaga vederbörande företag intresset för att upptaga tillverknigar för försvarsändamål och syntes därför vara ägnad att försvåra förberedelsearbetet för industriens krigsorganisation.

Chefen för generalstaben ifrågasätter, huruvida icke det vore riktigare inskränka utredningen till kategorien vapen och ammunition.

Kommerskollegium anser sig icke hava anledning framställa erinran mot den föreslagna definitionen under förutsättningen att en eventuell kontroll begränsades till den omfattning, kollegium ansåge högst böra ifrågakomma.

Slutligen hava myndigheterna yttrat sig angående en föreslagen bestämmelse om utestängande av utländska intressen uti ifrågavarande industri, därvid å ena sidan framhållits olägenheterna av sådana intressen samt å andra sidan betonats betydelsen för sagda industri av samarbete i olika former med utländska intressenter.

Propositionen.

Beträffande skälen för det genom propositionen framlagda förslaget och innebörden av detsamma anför föredragande departementschefen:

»I det yttrande till statsrådsprotokollet, vari statsministern motiverade igångsättande av en utredning angående statlig kontroll av krigsmateriel-industrien i Sverige, underströks betydelsen av dylika kontrollåtgär-

der såsom led i en följdriktig fredspolitik. De risker och olägenheter, som äro förenade med den enskilda, okontrollerade rustningsindustrien, torde jag icke behöva närmare utveckla. Det ligger i sakens natur att en industri, vars välstånd är beroende av staternas rustningar, skall vara i hög grad intresserad av att rustningspolitiken fullföljes i världen. Talrika vittnesbörd hava framkommit om det inflytande, som de mäktiga storföretagen inom denna produktionsgren kunnat utöva i olika länder, till förfång för försöken att hejda rustningarna och åstadkomma internationella uppgörelser om begränsning och minskning därav. I akten för Nationernas förbund har givits uttryck åt uppfattningen att den enskilda tillverkningen av krigsmateriel ingiver allvarliga betänkligheter och att åtgärder erfordras till förebyggande av de skadliga verkningarna av sådan enskild produktion. Såsom av den föregående redogörelsen framgår, hava ock under sista tidens förhandlingar vid nedrustningskonferensen i Genève — främst genom initiativ från Förenta Staternas sida — yppats utsikter till en internationell överenskommelse, avseende såväl statlig kontroll inom de anslutna länderna som även gemensam internationell kontroll.

I det nyss åberopade yttrandet av statsministern framhölls att, oavsett huruvida en internationell konvention kan åvägabringas under den närmaste tiden eller icke, det syntes erforderligt att de svenska statsmakterna vidtog åtgärder varigenom fullständig statlig kontroll kunde erhållas över den svenska, relativt betydande krigsmaterielindustrien. I överensstämmelse med denna uppfattning hava de tillkallade utredningsmännen (»krigsmaterielberedningen») verkställt den undersökning och framlagt de förslag, som i det föregående refererats.

I direktiven för utredningen framhölls att den säkraste metoden för genomförande av kontroll över vårt lands rustningsindustri utan tvivel vore monopolisering av denna tillverkning för statens räkning. Krigsmaterielberedningen har emellertid på försvarspolitiska grunder förklarat sig icke kunna tillstyrka denna lösning. Utan att närmare ingå på de av beredningen anförda skälen mot inrättandet av ett statsmonopol finner även jag, att andra utvägar nu böra prövas.

Beredningen har i sådant hänseende framlagt två alternativa förslag. Enligt det ena förslaget skall tillverkare av krigsmateriel åläggas anmäla sin rörelse för en central kontrollmyndighet samt därefter vara underkastad en fortlöpande uppgiftsskyldighet beträffande de förhållanden, vilka kunna anses vara av betydelse för utövandet av kontrollen. Det andra förslaget, vilket beredningen för sin del förordat, går ut på att för tillverkning av krigsmateriel skall fordras ett av Kungl. Maj:t meddelat tillstånd, och att över den rörelse som bedrivs med sådant tillstånd skall utövas en mera ingående tillsyn, närmast på grundval av avgivna deklARATIONER och av inspektioner, företagna av en särskild kontrollmyndighet.

Det förra förslaget, som egentligen endast innebär ett insamlande av ett statistiskt material för bedömande av omfattningen av vår ifrågavarande industri, synes mig vara alltför begränsat, om man utgår från att en verklig kontroll skall kunna utövas. Jag har därför vid valet mellan de båda förslagen stannat för det senare. I anledning av vad chefen för generalstaben anmärkt om olägenheterna av ett system med tillståndstvång vill jag framhålla, att Kungl. Maj:t enligt förslaget är oförhindrad att, där det prövas lämpligt, med hänsyn till vederbörande företags omfattning och hittillsvarande verksamhet, giva koncessionen en så vidsträckt avfattning att de befarade olägenheterna undvikas. I likhet med kommerskollegium anser jag några avgörande skäl ej kunna från den privata industriens sida framställas mot det förordade koncessionssystemet, under förutsättning att redan existerande lojala tillverkare av krigsmateriel icke beredas större svårigheter att erhålla koncession för fortsatt bedrivande av sin fabrikation. Till den angivna förutsättningen återkommer jag i det följande i samband med behandlingen av övergångsbestämmelserna.

Eftersom det ytterst är det enskilda vinstintressets fria spel, som framkallar de risker, vilka äro förbundna med den enskilda tillverkningen, vore det mest följdriktigt att söka finna en anordning, varigenom det enskilda vinstintresset eliminerades från denna produktion. Det kunde sålunda ifrågasättas att komplettera förslaget genom lagbestämmelser om maximering i någon form av den vinst, som finge utgå till enskilda aktieägare i företag av denna art, ett förfaringssätt som tidigare använts vid begränsningen av enskilda vinstintressen inom t. ex. rusdryckshanteringen. Denna fråga har emellertid icke upptagits vare sig av krigsmaterielberedningen eller under de internationella överläggningarna i ämnet och har icke synts mig för närvarande äga aktualitet.

Bland de påtagliga olägenheter av den hittills rådande näringsfriheten på detta område, som det gäller att söka effektivt förebygga genom det nya kontrollsystemet, är möjligheten av utländskt inflytande inom den svenska krigsmaterielindustrien. Beredningen har starkt understrukt denna synpunkt. Redan den lagstiftning om bulvanförhållande i fråga om aktier i vissa bolag, som genomfördes vid förra årets riksdag, torde härutinnan vara av stor betydelse. Genom det av beredningen föreslagna kontrollsystemet skulle ytterligare garantier erhållas i detta avseende.

Även en annan med rustningsindustrien sammanhörande verksamhet, som dock icke varit föremål för beredningens övervägande, torde böra ställas under statlig uppsikt. Jag syftar härvid på den för närvarande alldeles okontrollerade agentverksamhet, som bedrivs för avsättning av krigsmateriel från företag såväl inom landet som i utlandet. På grund av rustningsindustriens starkt internationella karaktär och under trycket av en hård och ofta osund konkurrens mellan olika företag inom ifrågavarande industri har denna agentverksamhet emellanåt tagit for-

mer, vilka från olika synpunkter äro ägnade att ingiva allvarliga betänkligheter. Det synes mig angeläget att i detta sammanhang någon anordning träffas, som medför möjlighet för staten att även i detta avseende utöva en önskvärd och erforderlig kontroll. Jag vill härvidlag jämväl erinra om den framställning, som av riksdagens militieombudsman gjorts i skrivelse den 16 augusti 1934 och som av chefen för försvarsdepartementet anmälts för Kungl. Maj:t den 16 januari 1935. Av nämnda framställning framgår, hurusom ett svenskt företag på grund av kontrakt med vissa utländska leverantörer av flygplan ävensom med en svensk dylik leverantör uppburit avsevärda provisionsbelopp å försäljningar till svenska flygvapnet av flygplan och delar därtill, i vissa fall utan att det provisionsberättigade företaget lämnat någon medverkan vid köpsluten och utan att köparen ens haft vetskap om agentförhållandet. Skrivelsen, däri militieombudsmannen hemställde om vidtagande av vissa åtgärder vid upphandling av materiel för flygstyrelsens räkning, har överlämnats till 1933 års upphandlingssakkunniga för att vara tillgänglig vid fullgörandet av det dem lämnade uppdraget.

För vinnande av erforderlig kontroll över nämnda agentverksamhet torde Kungl. Maj:t böra äga rätt att meddela förbud mot utövande inom riket av sådan verksamhet utan särskilt tillstånd av Kungl. Maj:t. Omfattningen av ett sådant förbud lärer bli beroende av vad som kommer att innefattas under begreppet krigsmateriel. Kungl. Maj:t bör sedan vid beviljande av eventuella tillstånd äga meddela nödiga föreskrifter till förebyggande av att dylik verksamhet äger rum under betingelser, som äro ur allmän synpunkt olämpliga. Det må anmärkas att, då krigsmateriel i någon avsevärd omfattning icke kan tänkas bli inköpt av annan än svenska staten och av sådan tillverkare, som vidare bearbetar inköpt krigsmateriel, något legitimt behov av agentverksamhet i Sverige endast finnes i den mån nämnda köpare hava gagn därav.

Enligt det förslag till internationell överenskommelse rörande ifrågasvarande förhållanden, varom jag tidigare talat, skall jämväl för *införseln* till vederbörande land av krigsmateriel fordras tillstånd av landets regering. Endast i fråga om visst slag av krigsmateriel är införseln till Sverige för närvarande underkastad reglering, i det att jämlikt 19 § vapenkungörelsen den 22 juni 1934 (nr 315) skjutvapen och ammunition i kungörelsens bemärkelse icke må till riket införas utan tillstånd av chefen för socialdepartementet. Det torde emellertid böra övervägas att i anslutning till nyssnämnda förslag för Sveriges del i samband med genomförande av den nu föreslagna kontrollen införa ett mera generellt förbud mot införsel av krigsmateriel utan tillstånd av regeringen. Då erforderliga föreskrifter i sådant avseende kunna meddelas av Kungl. Maj:t utan riksdagens medverkan, har jag icke funnit mig nu böra förlägga förslag därom.

Med utgångspunkt från vad jag nu anfört har jag låtit inom handelsdepartementet i anslutning till beredningens utkast utarbeta förslag till *förordning om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel m. m.* Bestämmelserna i detta förslag skola icke vara tillämpliga på kronans fabriker, verkstäder och förråd. Såsom beredningen förutsatt, böra sådana anordningar genom Kungl. Maj:ts försorg genomföras, att uppgifter tillhandahållas även från de statliga fabrikerna i lämplig utsträckning.

Enligt förslaget skall tillverkning av krigsmateriel ej få bedrivas utan tillstånd av Kungl. Maj:t. Vid sökande av sådant tillstånd skola uppgifter lämnas om det ställe, där tillverkningen skall äga rum, samt det eller de slag av krigsmateriel, sökanden ämnar tillverka.

Med hänsyn till vad jag nyss framhållit angående angelägenheten att begränsa utländska intressen i den svenska krigsmaterielindustrien har i förslaget upptagits en bestämmelse därom att tillstånd som nu avses skall kunna meddelas allenast svensk medborgare, svenskt handelsbolag, däri ej finnes utländsk bolagsman, eller svenskt aktiebolag, vars aktier äro ställda till viss man och i vars bolagsordning intagits förbehåll, som avses i 2 § lagen den 30 maj 1916 (nr 156) om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom eller gruva eller aktier i vissa bolag, m. m. I undantagsfall, t. ex. om ett redan befintligt företag, som huvudsakligen bedriver annan tillverkning, av någon anledning upptager tillverkning av krigsmateriel i ringa omfattning, torde eftergift böra kunna beviljas från nu nämnda krav. Givetvis kan Kungl. Maj:t, när skäl därtill äro, vid meddelande av tillstånd ålägga sökanden vidtaga särskilda åtgärder till förhindrande eller begränsning av utländskt inflytande å verksamheten ifråga. Tillstånd torde böra beviljas tills vidare och kunna återkallas, när skäl därtill äro. Anledning till återkallelse av givet tillstånd kan förekomma exempelvis om tillverkaren väsentligen åsidosatt givna föreskrifter eller om ny lagstiftning eller tillkomsten av ett internationellt avtal gör det angeläget att företaga en ny prövning av villkoren för tillstånds meddelande.

Beredningen har vid försök att definiera begreppet krigsmateriel stannat vid att föreslå en uppräkningslista av de varuslag, som skola vara underkastade tillverkningskontrollen. Därvid har beredningen utgått från att de varuslag, vilka enligt förut nämnda kungörelse av år 1930 äro exportförbjudna, också skola vara föremål för tillverkningskontroll, men att Kungl. Maj:t vid behov skall kunna ändra förteckningen på sådana varuslag. Det är givetvis förenat med stora svårigheter att fullt tillfredsställande giva en uttömmande definition å begreppet krigsmateriel och det av beredningen föreslagna sättet att lösa frågan synes mig därför lämpligt. Jag vill dock erinra om att bland de varuslag, som nu falla under ifrågavarande exportförbud, jämväl förekomma sådana, som icke utgöra krigsmateriel i egentlig mening. Då Kungl. Maj:t bör hava möj-

lighet att när som helst företaga ändring i fråga om de uppräknade varuslagen, stadgas i förslaget endast, att Kungl. Maj:t skall förordna vad med krigsmateriel skall förstås.

Har Kungl. Maj:t meddelat tillstånd till tillverkning av krigsmateriel, skall sådan tillverkning stå under statens kontroll, och denna kontroll skall utövas av en av Kungl. Maj:t för sådant ändamål utsedd kontrollmyndighet. Jag skall senare återkomma till frågan om denna myndighet.

I vilken omfattning kontrollen bör utövas skall i första hand bestämmas av Kungl. Maj:t vid tillstånds beviljande, varvid Kungl. Maj:t meddelar de föreskrifter och villkor, vilka kunna finnas erforderliga för tillståndets åtnjutande. I författningen har dock särskilt föreskrivits, att tillverkare skola till kontrollmyndigheten avlämna deklarationer rörande tillverkningen. Deklarationerna skola avgivas enligt av Kungl. Maj:t närmare meddelade föreskrifter.

Tillverkare skall vara skyldig hålla sina handelsböcker med tillhörande handlingar, såvitt de avse den ifrågavarande tillverkningen, tillgängliga för kontrollmyndigheten. Vidare skall kontrolltjänsteman vara berättigad erhålla tillträde till tillverkares fabrik och tillverkare skyldig meddela kontrollmyndigheten alla begärda upplysningar angående inneliggande beställningar, tillverkningen och därmed sammanhängande förhållanden samt ställa sig till efterrättelse de föreskrifter, som av Kungl. Maj:t eller myndigheten meddelas för erhållande av en betryggande kontroll.»

Beträffande den i förslaget omförmälda *kontrollmyndigheten* föreslås, att denna kontroll skall vara förlagd till handelsdepartementet. Departementschefen anför härom, bland annat:

»I en inom handelsdepartementet upprättad promemoria har förslag uppgjorts angående organisationen av och kostnaderna för en sålunda till handelsdepartementet förlagd kontrollmyndighet. Enligt detta förslag skulle — på extra stat — å departementets stat uppföras en befattning i lönegraden B 30, vars innehavare skulle benämnas krigsmaterielinspektör, samt en assistentbefattning i lönegraden B 24. Såsom biträde med renskrivning o. dyl. åt nämnda befattningshavare skulle anställas ett e. o. kontorsbiträde i lönegraden B 4. Med tillägg av provisoriskt dyrtidstillägg, förslagsvis beräknat till 500 kronor, och dyrtidstillägg, förslagsvis beräknat till 1,700 kronor, skulle bruttoavlöningskostnaderna för förenämnda tre befattningshavare uppgå till ett sammanlagt belopp av $(11,460 + 8,580 + 2,052 + 500 + 1,700 =)$ 24,292 kronor eller i avrundat tal 24,300 kronor. För expenser borde beräknas ett belopp av 1,000 kronor och för reseersättningar ett belopp av 3,000 kronor. Då kostnaderna för krigsmaterielinspektionen vore avsedda att helt täckas genom bidrag från vederbörande koncessionerade företag borde å riksstatens inkomstsida i anledning därav uppföras under titel »Avgifter för statskontroll å krigsmaterieltillverkningen» ett belopp av 28,300 kronor.

I anslutning till innehållet i denna promemoria hava i innevarande års statsverksproposition för budgetåret 1935/1936 under tionde huvudtiteln äskats medel för en sådan organisation, som i promemorian föreslagits. Sålunda hava under avlöningsanslaget till handelsdepartementet upptagits kostnader för avlöningar till en krigsmaterielinspektörsbefattning i lönegraden B 30 och en assistentbefattning i lönegraden B 24, båda å extra stat, ävensom till ett extra kvinnligt biträde i lönegraden B 4. I anslagsposten »Särskilda löneförmåner till ordinarie och icke-ordinarie tjänstemän» har beräknats kostnaden för provisoriskt dyrortstillägg åt ifrågasvarande befattningshavare med 500 kronor. Av handelsdepartementets omkostnadsanslag, som slutar å 34,000 kronor, hava för de med förevarande kontroll förenade utgifter för expenser och reseersättningar beräknats belopp av 1,000 respektive 3,000 kronor. För täckande av kostnaderna har å riksstatens inkomstsida under titel »Avgifter för statskontroll över krigsmaterieltillverkning» uppförts ett belopp å 28,300 kronor. — — — Enligt förslaget till förordning skall bidrag till dessa kostnader utgå efter visst för samtliga tillverkare lika förhållande till det fakturerade värdet av försald krigsmateriel. Erforderliga bestämmelser härom böra i sinom tid utfärdas av Kungl. Maj:t.»

Utskottet.

Genom förevarande proposition har upptagits till behandling det viktiga spørsmålet om en effektiv kontroll över tillverkningen av krigsmateriel. Av utskottets redogörelse framgår, att denna fråga alltsedan tillkomsten av Nationernas förbund varit föremål för ingående internationella överläggningar. Ehuru dessa överläggningar hittills icke lett till slutgiltiga överenskommelser staterna emellan, finner utskottet det synnerligen angeläget, att Sverige för sin del söker skapa en tillfredsställande kontroll över den tillverkning av krigsmateriel, som bedrives inom vårt land. Därigenom ådagalägges i handling vår anslutning till de internationella strävandena. Och för övrigt måste det för varje enskilt land vara av stor betydelse att staten har en sådan kontroll i sin hand.

I och för sig skulle den bästa kontrollen uppenbarligen erhållas, därest krigsmaterielindustrien i vårt land helt förstatligades. Kungl. Maj:t har emellertid i likhet med krigsmaterielberedningen icke ansett sig kunna taga ett sådant steg.

Av de alternativa förslag, som i övrigt under utredningen varit i fråga, nämligen införande av mera fullständig uppgiftsskyldighet å ena samt tillståndstvång jämte en fortlöpande ingående tillsyn å andra sidan, finner utskottet i likhet med föredragande departementschefen endast det senare alternativet innefatta en betryggande kontroll. Beträffande omfattningen av tillståndstvånget anser utskottet också starka skäl tala för propositionens ståndpunkt, enligt vilken jämväl den redan nu existerande krigsmaterielindustrien underkastas skyldighet att för rätt

att fortsätta rörelsen inhämta särskilt tillstånd av Kungl. Maj:t. Till stöd härför kan bland annat anföras, att tillräcklig möjlighet att utestänga obehörigt utländskt inflytande å industrien i fråga eljest icke lär kunna vinnas, och denna synpunkt bör utan tvivel tillmätas den största betydelse. De lojala tillverkarnas intresse är enligt utskottets mening till fullo tillgodosett genom departementschefens förklaring, att vid prövningen av koncessionsfrågor den grundsatsen bör iakttagas att nämnda tillverkare skola få fortsätta sin rörelse, givetvis med iakttagande av de föreskrifter, som kunna i samband med koncessionen meddelas.

Vad angår utformningen av de särskilda bestämmelserna i förslaget har utskottet uppmärksammat lydelsen av 1 § 2 punkten, enligt vilken tillstånd, såvitt icke fråga är allenast om tillverkning i *ringa omfattning*, endast må meddelas vissa rättssubjekt, beträffande vilka ett obehörigt utländskt inflytande icke behöver befaras. Det har uttalats farhågor, att genom lydelsen av ifrågavarande punkt en viss i och för sig icke så betydande ammunitionsfabrik, där norska intressen äro företrädade, skulle bliva utesluten från möjligheten att erhålla tillstånd. Under tillverkning av krigsmateriel i »ringa omfattning» lär emellertid kunna hänföras icke blott såsom i propositionen exemplifierats en tillverkning av krigsmateriel, vilken i förhållande till den övriga tillverkningen vid samma företag är av jämförelsevis ringa omfattning, utan även annan tillverkning som i förhållande till krigsmaterielindustrien i dess helhet är av mindre betydelse. Utskottet har fördenskull icke ansett skäl föreligga att påkalla någon ändring av paragrafen.

Beträffande 8 § vill utskottet föreslå viss jämkning av redaktionell inbörd.

I fråga om 10 § anser utskottet sig böra påpeka, att ämbets- eller tjänsteman, vilken på grund av sin befattning med ärende, som i förslaget avses, erhållit del av bokföring, handling eller upplysning, som i 5 § sägs, enligt förslaget ej kan straffas i det fall, att han efter att ha lämnat tjänsten yppar affärsförhållande, varom han i tjänsten erhållit kännedom. Straff synes emellertid även i dylikt fall böra inträda. Utskottet föreslår i förevarande hänseende, att föreskrift om tystnadsplikt införes såsom tredje stycke i 5 § och att i 10 § stadgas straff, dagsböter eller fängelse, för den som bryter mot tystnadplikten. Härav påkallas även viss jämkning i 11 §. Då det icke är uteslutet att krigsman i sin tjänst gör sig skyldig till förseelse mot 10 §, i vilket fall han bör dömas av krigsdomstol, synes vidare föreskriften i 12 §, att förseelse mot den föreslagna förordningen skall åtalas vid allmän domstol, böra utgå. Frågan om forum bör sålunda avgöras enligt allmänna regler.

På grund av vad ovan anförts får utskottet hemställa,

att riksdagen med förklarande att Kungl. Maj:ts förslag icke kunnat av riksdagen i oförändrat skick antagas måtte för sin del antaga följande förslag till

Förordning

om

kontroll över tillverkningen av krigsmateriel m. m.

Härigenom förordnas som följer:

1 §.

Ej må någon bedriva tillverkning av krigsmateriel i riket utan att Konungen därtill givit tillstånd. Sådant tillstånd må, såvitt icke fråga är allenast om tillverkning i ringa omfattning, icke meddelas annan än svensk medborgare, svenskt handelsbolag, däri ej finnes utländsk bolagsman, eller svenskt aktiebolag, vars aktier äro ställda till viss man och i vars bolagsordning intagits förbehåll, som avses i 2 § lagen den 30 maj 1916 (nr 156) om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom eller gruva eller aktier i vissa bolag m. m. Tillstånd meddelas tills vidare och må av Konungen återkallas, när skäl därtill äro.

Vad med krigsmateriel i denna förordning förstås, därom förordnar Konungen.

Denna förordning äger icke tillämpning på kronans fabriker, verkstäder eller förråd.

2 §.

Ansökan om tillstånd att bedriva tillverkning av krigsmateriel skall innehålla uppgift om det ställe, varest tillverkningen skall äga rum, och det eller de slag av krigsmateriel, sökanden ämnar tillverka.

Vid beviljande av tillstånd meddelar Konungen de föreskrifter och villkor, som kunna finnas erforderliga för tillståndets åtnjutande.

3 §.

Tillverkning av krigsmateriel skall på sätt nedan sägs stå under kontroll av den myndighet Konungen bestämmer.

Närmare föreskrifter angående denna myndighets organisation och verksamhet meddelas av Konungen.

4 §.

Det åligger tillverkare av krigsmateriel att enligt de närmare föreskrifter, som av Konungen meddelas, till kontrollmyndigheten avlämna på tro och heder avgiven deklaration rörande av honom bedriven tillverkning av krigsmateriel.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

5 §.

Tillverkare av krigsmateriel skall hålla sina handelsböcker med tillhörande handlingar, såvitt de avse tillverkning av krigsmateriel, tillgängliga för kontrollmyndigheten.

Sådan tillverkare åligger vidare att för tillsyn bereda kontrollmyndigheten tillhörande tjänsteman närhelst han det fordrar tillträde till fabrik, där tillverkning av krigsmateriel bedrives, att meddela kontrollmyndigheten alla av densamma begärda upplysningar angående inneliggande beställningar, tillverkningen samt därmed sammanhängande förhållanden ävensom att i övrigt ställa sig till efterrättelse de föreskrifter, som av Konungen eller kontrollmyndigheten meddelas för erhållande av en betryggande kontroll över det behöriga fullgörandet av deklarationsplikten samt uppfyllandet i övrigt av meddelade föreskrifter och villkor.

Den som på grund av sina tjänsteåligganden erhållit del av bokföring, handling eller upplysning, som i första eller andra stycket sägs, må ej i vidare mån än som påkallas av tjänsteutövningen yppa affärsförhållande, varom han sålunda erhållit kännedom.

6 §.

Till bestridande av kostnaderna för kontrollmyndighetens organisation och verksamhet skall tillverkare av krigsmateriel årligen erlægga bidrag enligt bestämmelser, som meddelas av Konungen. Detta bidrag utgår efter visst för samtliga tillverkare lika förhållande till det fakturerade värdet av försåld krigsmateriel.

7 §.

Konungen må förordna, att verksamhet här i riket såsom agent för tillverkare av krigsmateriel icke må utövas utan Konungens tillstånd.

Har sådant förordnande givits, äge Konungen vid beviljande av tillstånd meddela de föreskrifter och villkor, vilka kunna finnas erforderliga för tillståndets åtnjutande.

8 §.

Tillverkar någon utan att därtill hava erhållit behörigt tillstånd krigsmateriel, straffes med dagsböter eller fängelse och have förverkat vad som olovligen tillverkats.

Tillverkar någon utan behörigt tillstånd krigsmateriel, straffes med dagsböter eller fängelse och have förverkat vad som olovligen tillverkats.

*(Kungl. Maj:ts förslag.)**(Utskottets förslag.)*

Äro omständigheterna synnerligen mildrande, äge rätten pröva, huruvida egendomen skall vara förverkad.

Kan egendom, som förklarats förverkad, ej tillrättaskaffas, skall dess värde gäldas.

9 §.

Underlåter den, som erhållit tillstånd att bedriva tillverkning av krigsmateriel, att ställa sig till efterrättelse vad enligt denna förordning eller med stöd av densamma meddelade föreskrifter åligger honom; eller

avgiver han i deklaration eller eljest angående omständigheter, varom det jämlikt denna förordning åligger honom att lämna upplysning, mot bättre vetande oriktig eller ofullständig uppgift, straffes med dagsböter.

10 §.

Ambets- eller tjänsteman, vilken på grund av sin befattning med ärende, som i denna förordning avses, erhållit del av bokföring, handling eller upplysning, som i 5 § sägs, må ej i vidare mån än som påkallas av hans tjänsteutövning yppa affärsförhållande, varom han sålunda erhållit kännedom.

Bryter någon mot föreskriften i 5 § sista stycket, straffes med dagsböter eller fängelse.

11 §.

Den som under tid, då han är ställd under tilltal för förseelse mot denna förordning, fortsätter samma förseelse, skall, när han därtill varder lagligen förvunnen, för varje gång stämning därför utfärdats och delgivits fällas till särskilt ansvar.

Den som under tid, då han är ställd under tilltal för förseelse, som i 8 eller 9 § avses, fortsätter samma förseelse, skall, när han därtill varder lagligen förvunnen, för varje gång stämning därför utfärdats och delgivits fällas till särskilt ansvar.

12 §.

Åtal för förseelse mot denna förordning anhängiggöres vid allmän domstol.

Förseelse, som i 8 eller 9 § avses, åtalas av allmän åklagare efter anvisning av kontrollmyndigheten.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

13 §.

Böter, som utdömas enligt denna förordning, samt egendom, som är förverkad, ävensom belopp, som utgives i stället för dylik egendom, tillfalla kronan. Saknas tillgång till böternas gäldande, skola de förvandlas enligt allmän strafflag.

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 1935.

Vill den, som vid tiden för förordningens ikraftträdande bedriver tillverkning av krigsmateriel, fortsätta rörelsen, skall han senast den 30 september 1935 göra ansökan som i 2 § sägs. Utan särskilt tillstånd må rörelsen därefter fortsättas till dess ansökningen prövats.

Stockholm den 22 mars 1935.

På första lagutskottets vägnar:

A. AKERMAN.

Vid detta ärendes behandling ha närvarit:

från första kammaren: herrar Åkerman, Anderson i Hägelåkra, Klefbeck, Svenson i Eskhult, Löfgren, Norling, Velander och von Mühlensfels; samt

från andra kammaren: herrar Lindqvist, Nilsson i Antnäs, Hedlund i Östersund, Ryberg och Sjögren*, fru Östlund, herr Olsson i Rimforsa samt fröken Wellin.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservationer:

1) av herr *Löfgren*, vilken med instämmande av herrar *Svenson* i Eskhult, *Ryberg* och *Olsson* i Rimforsa förklarat sig anse att utskottets utlåtande från och med det stycke, som har kantrubriken **Utskottet**, bort erhålla följande lydelse:

»Den svenska industrien för tillverkning av krigsmateriel är redan för närvarande underkastad restriktiva bestämmelser såsom ifråga om fabrication av sprängämnen, handel med vapen och speciellt försäljning till utlandet av krigsmateriel, vilken försäljning kan bedrivas allenast efter erhållande av licenser från utfärdat exportförbud. Särskilt förbudet mot export av sådan materiel utan Konungens tillstånd är av största betydelse jämväl för utövande av kontroll över tillverkningen inom landet av krigsmateriel. Då det likväl icke torde kunna bestridas, att den nuvarande kontrollen icke ger möjlighet att fullständigt överblicka denna tillverkning, vill utskottet icke motsätta sig en komplettering av de nuvarande bestämmelserna i den riktning som i propositionen föreslås.

Vid granskning av de särskilda bestämmelserna i propositionen har det dock synts utskottet att vissa erinringar kunna framställas. Förslagets 1 § lägger enligt sin ordalydelse i Konungens hand att efter gottfinnande pröva frågan om tillstånd till tillverkning av krigsmateriel, oavsett om sökanden redan förut i enlighet med nu gällande bestämmelser bedrivit sådan tillverkning eller ej. Konungen äger även bestämma vad som med krigsmateriel skall förstås. I motiveringen till förslaget uttalas, att vid prövningen av koncessionsfrågor den grundsatsen synes böra iakttagas att redan existerande lojala tillverkare av hithörande materiel medgivas att fortsätta sin tillverkning, givetvis med iakttagande av de föreskrifter som kunna i samband med koncessionen meddelas. Föredragande departementschefen har synbarligen med hänsyn härtill ansett sig sakna anledning att taga ställning till det viktiga spørsmålet huruvida den som med stöd av hittills gällande lag bedrivit tillverkning av krigsmateriel äger anspråk på ersättning, därest det förvägras honom att fortsätta sin rörelse.

Utskottet kan dock icke underlåta att med hänsyn till allmänna rättsliga principer finna det betänkligt att utsträcka kravet på särskilt produktionsstillstånd till de nu arbetande företagen. Till belysande av denna frågas innebörd må erinras, att under krigsmateriel må kunna hänföras jämväl materiel som för närvarande uteslutande användes för civilt ändamål, och att förslaget inrymmer Konungen möjlighet att när som helst utvidga förordningens tillämplighetsområde till nya varuslag. Därtill är att märka, att tillståndet, som skulle meddelas att gälla tills vidare, även beträffande industri, som tillkommit under hittills gällande

lagstiftning, skulle kunna indragas närhelst Konungen funne skäl därtill föreligga.

Till grund för förslaget att kräva tillstånd även beträffande nu existerande företag lärers ligga önskemålet, att möjligheten av utländskt inflytande inom den svenska krigsmaterielindustrien måtte på ett effektivt sätt förebyggas.

Även utskottet behjärtar detta önskemål. Begränsningen av utländska intressen därvidlag går dock enligt förslagets 1 § icke längre, än att tillstånd att driva tillverkning av krigsmateriel i allenast ringa omfattning må medgivas utlänning, varjämte svenskt aktiebolag skulle kunna erhålla dylikt tillstånd, trots att en viss begränsad kvot av aktiekapitalet äges av utländsk man. I själva verket torde nu existerande företag, vari utländskt kapital må vara investerat, höra till den ena eller andra av dessa kategorier och lära sålunda enligt i förslagets motivering angivna grunder näppeligen böra förvägras tillstånd, därest de lojalt utövat sin lagligen tillkomna verksamhet. Faran för att en större del aktier än den tillåtna kvoten innehaves av utlänningar genom bulvaner är åter, på sätt även i departementschefens yttrande erinras, undanröjd genom numera införd särskild lagstiftning. På sätt förut framhållits äger därjämte Kungl. Maj:t möjlighet att, genom vägran av exportlicens i förekommande fall och genom den kontroll, som jämväl utskottet föreslår beträffande all tillverkning, förebygga sådana företeelser inom krigsmaterielindustrien, som kunna anses vara icke önskvärda.

Vid angivna förhållanden anser utskottet det vara icke blott principiellt betänkligt, utan även från propositionens utgångspunkter onödigt att kräva särskilt tillstånd beträffande nu arbetande företag. Utskottet föreslår för sin del, att den av departementschefen uttalade grundsatsen i fråga om nuvarande tillverkares ställning uttryckligen inskrives i övergångsbestämmelsen till förslaget. Enligt utskottets mening bör sålunda där intagas ett stadgande, att den, som vid tiden för framläggande av förevarande proposition i enlighet med dessförinnan gällande bestämmelser bedrivit tillverkning av materiel som enligt Konungens beslut skall vara underkastad förordningens bestämmelser, skall — där han inom viss tid hos Konungen gör anmälan — utan hinder av vad i 1 § sägs vara berättigad att fortsätta tillverkningen. Vad nu sagts bör äga motsvarande tillämpning där Konungen framdeles utvidgar begreppet krigsmateriel.

Utskottets förslag torde icke strida mot det syfte att kunna hindra krigsmaterielindustrien att otillbörligt svälla utöver den nuvarande ramen, som synes ligga till grund för propositionen. Av utskottets förslag lärers sålunda frangå, att vederbörande icke utan särskilt tillstånd äger upptaga tillverkning av ifrågavarande slag av krigsmateriel å en ny plats eller att utvidga densamma till nytt slag av krigsmateriel. Att lämna uppgifter i berörda avseenden skall sålunda åligga nuvarande tillverkare i samband med den anmälan om rörelsens fortsättande, som han enligt ut-

skottets förslag till övergångsbestämmelse har att avgiva. Med erinran, att i 4 § av förslaget stadgad deklarationsplikt avses gälla jämväl nu existerande företags tillverkning, vill utskottet därutöver föreslå, att Kungl. Maj:t bör äga att med avseende å sättet för bedrivandet av dessa företags tillverkning och i övrigt meddela de föreskrifter, som med hänsyn till rikets intressen finnas erforderliga.

Genom en sådan bestämmelse, som sist nämnts, skulle Kungl. Maj:t äga att infordra upplysningar angående företagen bland annat i fråga om eventuella förbindelser med utländska intressen liksom att meddela de föreskrifter, som med anledning av inkomna upplysningar i detta hänseende finnas påkallade av hänsyn till rikets intressen.

Beträffande dem som ämna upptaga ny tillverkning av krigsmateriel har utskottet icke några erinringar mot förslaget att de skola vara underkastade tillståndstvång. Utskottet vill erinra att en sådan åtskillnad mellan dem som redan bedriva en verksamhet och dem som ämna igångsätta en ny tillverkning även iakttagits i den i Danmark gällande lagen i förevarande ämne.

Nämnda åtskillnad i fråga om skyldigheten att söka tillstånd synes icke böra föranleda någon ändring i fråga om de föreskrifter för en fortlöpan- de kontroll som innefattas i 3—5 §§ av förslaget. Dessa böra sålunda, såsom redan nämnts, bliva tillämpliga även å äldre företag. Utskottets förslag till ändrad lydelse av övergångsbestämmelsen påkallar emellertid en redaktionell jämkning av straffbestämmelserna i 8 och 9 §§. Utskottet vill därjämte föreslå, att fängelse införes i strafflatituden i 9 §.

I fråga om 10 § anser utskottet sig böra påpeka, att ämbets- eller tjänsteman, vilken på grund av sin befattning med ärende, som i förslaget avses, erhållit del av bokföring, handling eller upplysning, som i 5 § sägs, enligt förslaget ej kan straffas i det fall, att han efter att ha lämnat tjänsten yppar affärsförhållande, varom han i tjänsten erhållit kännedom. Straff synes emellertid även i dylikt fall böra inträda. Utskottet föreslår i förevarande hänseende, att föreskrift om tystnadsplikt införes såsom tredje stycke i 5 § och att i 10 § stadgas straff, dagsböter eller fängelse, för den som bryter mot tystnadsplikten. Härav påkallas även viss jämkning i 11 §. Då det icke är uteslutet att krigsman i sin tjänst gör sig skyldig till förseelse mot 10 §, i vilket fall han bör dömas av krigsdomstol, synes vidare föreskriften i 12 §, att förseelse mot den föreslagna förordningen skall åtalas vid allmän domstol, böra utgå. Frågan om forum bör sålunda avgöras enligt allmänna regler.

På grund av det anförda hemställas,

att riksdagen med förklarande att Kungl. Maj:ts förslag icke kunnat av riksdagen i oförändrat skick antagas måtte för sin del antaga följande förslag till

Förordning

om

kontroll över tillverkningen av krigsmateriel m. m.

Härigenom förordnas som följer:

1—7 §§.

Lika med *Utskottsmajoritetens förslag*.

8 §.

Tillverkar någon *olovligen* krigsmateriel, straffes med dagsböter eller fängelse och have förverkat vad *sålunda* tillverkats.

Äro omständigheterna synnerligen mildrande, äge rätten pröva, huruvida egendomen skall vara förverkad.

Kan egendom, som förklarats förverkad, ej tillrättaskaffas, skall dess värde gäldas.

9 §.

Underlåter den, som *tillverkar* krigsmateriel, att ställa sig till efterrättelse vad enligt denna förordning eller med stöd av densamma meddelade föreskrifter åligger honom; eller

avgiver han i deklaration eller eljest angående omständigheter, varom det jämlikt denna förordning åligger honom att lämna upplysning, mot bättre vetande oriktig eller ofullständig uppgift, straffes med dagsböter eller fängelse.

10—13 §§.

Lika med *Utskottsmajoritetens förslag*.

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 1935.

Den som den 25 januari 1935 i enlighet med då gällande bestämmelser bedrev tillverkning av materiel, vilken enligt av Konungen vid tiden för förordningens ikraftträdande meddelat beslut skall vara underkastad förordningens bestämmelser, vare, där han inom tre månader från ikraftträdandet hos Konungen gör anmälan med uppgift om det ställe, varest tillverkningen äger rum, och det eller de slag av krigsmateriel, han tillverkar, utan hinder av vad i 1 § sägs berättigad att fortsätta den tillverkning.

Vad nu sagts skall, där Konungen efter förordningens ikraftträdande beslutar att nytt slag av materiel skall vara underkastat dess bestämmel-

ser, äga motsvarande tillämpning beträffande den som vid tiden för beslutet bedriver tillverkning av sådan materiel och inom tre månader från den dag, då beslutet träder i kraft, gör anmälan, som ovan nämnts.

Konungen äger att i fall, som här förut angivits, med avseende å sättet för verksamhetens fortsatta bedrivande och i övrigt meddela de föreskrifter, som av hänsyn till rikets intressen finnas erforderliga. Underlåter någon att ställa sig till efterrättelse vad sålunda föreskrivits eller avgiver han angående omständigheter, varom det jämlikt samma föreskrifter åligger honom att lämna upplysning, mot bättre vetande oriktig eller ofullständig uppgift, vare lag som i 9 § sägs.»

2) av herrar *Anderson* i Hägelåkra, *Velander*, *von Mühlenfels* och *Nilsson* i Antnäs samt fröken *Wellin*, vilka anförde:

»I vårt land har, såsom känt, alltsedan världskriget exportförbud varit gällande för olika slag av krigsmateriel. Från detta förbud, vars uppgift väsentligen är att möjliggöra kontroll över exporten av dylik materiel, äger Kungl. Maj:t medgiva licens. Denna licensgivning har numera anpassats efter en på initiativ av Nationernas Förbund utarbetad, den 17 juni 1925 dagtecknad konvention — vapenhandelskonventionen — rörande kontroll över den internationella handeln med vapen, ammunition och krigsmateriel. Redan år 1930 godkände riksdagen för Sveriges vidkommande ratificering av denna konvention, under förbehåll likväl att dess ikraftträdande för Sveriges del skulle göras beroende av att den trädde i tillämpning samtidigt för bland annat sex särskilt angivna stater. Hitintills hava emellertid endast två av dessa stater — Storbritannien och Spanien — anslutit sig till konventionen, den förra staten under förbehåll att densamma ratificerades av, förutom Sverige, sju andra stater, av vilka dock ännu ingen anslutit sig till konventionen.

Av Kungl. Maj:ts proposition nr 111 till 1930 års riksdag rörande vapenhandelskonventionens ratificering för Sveriges del framgår, att konventionens antagande vid 1925 års internationella konferens i ämnet förbundits med den uttryckliga förklaringen, att densamma borde efterföljas av ett avtal rörande kontroll och publicitet beträffande jämväl tillverkningen av krigsmateriel. Något sådant avtal har emellertid ännu icke kommit till stånd, ehuru, enligt vad upplysts, förhandlingar därom för det närvarande föras.

Med dessa antydningar hava vi velat, så att säga, inpassa de med den föreliggande propositionen avsedda spörsmål i deras internationella sammanhang. De böra nämligen med vår tankegång icke betraktas såsom isolerade och allenast en enskild stat vidkommande angelägenhet utan skärskådas huvudsakligen ur internationell synpunkt. Därvid framstår det

ock för oss såsom självfallet, att vårt land icke får undandraga sig att medverka till åtgärder i förevarande hänseende, som från sådan synpunkt finnas påkallade eller kunna anses ägnade att befordra en i verklig mening följdriktig fredspolitik. Motiv av dylik art synas oss emellertid i närvarande läge icke kunna åberopas. Det är för oss därför icke heller möjligt att tillstyrka, att Sverige redan nu skall inlåta sig på i skilda hänseenden så ingripande åtgärder som de i propositionen föreslagna, vilka enligt vårt förmenande icke blott ur internationell synpunkt åtminstone för det närvarande äro opåkallade utan även med hänsyn till vår egen försvarsberedskap och deras återverkan på den industriella och ekonomiska verksamhetsutövningen måste anses vara av synnerligen komplicerad och svårlöst natur.

Inför talet om föreliggande behov av en statlig kontroll över den svenska krigsmaterielindustrien, oberoende av internationella överenskommelser, nödgas vi ock ställa oss minst sagt tveksamma. På grund av gällande exportförbud, av oss tidigare omnämnt, samt andra i utskottsutlåtandet åberopade såväl för tillverkning av krigsmateriel som handel med skjutvapen och ammunition m. m. gällande bestämmelser föreligger otvivelaktigt redan nu möjlighet till mycket verkningsfull kontroll. Skulle behov av ytterligare kontroll föreligga, därom dock utredning saknas, synes oss detta böra tillgodoses genom införande av den mera fullständiga uppgiftsskyldighet, som jämväl varit föremål för krigsmaterielberedningens övervägande. I detta sammanhang finna vi emellertid lämpligt att hänvisa till statsministerns i propositionen återgivna yttrande till statsrådsprotokollet för den 4 november 1932, däri det konstateras, att vid olika tillfällen 'av enskilda och myndigheter gjorts gällande, att några missbruk eller olägenheter av en okontrollerad enskild krigsmaterielindustri icke försports i vårt land'. Vi förmena ock, att anledning till ändrad uppfattning härutinnan sedan dess säkerligen icke yppats.

Att, på sätt i propositionen föreslagits, förordnande må meddelas, att verksamhet här i riket såsom agent för tillverkare av krigsmateriel icke får utövas utan Kungl. Maj:ts tillstånd, möter från vår sida ingen erinran. Vi utgå dock ifrån, att åtminstone beträffande statens inköp av krigsmateriel i sådant hänseende erforderliga föreskrifter kunna utan något riksdagens beslut av Kungl. Maj:t meddelas.

Under åberopande av vad sålunda anförts hemställa vi,

att riksdagen måtte avslå Kungl. Maj:ts förevarande proposition.»